

Bitka pri Mrzli reki - razsežnosti in pomen izjemnega zgodovinskega dogodka

Zbornik prispevkov

Vrhopolje
31. 3. 2012

Kulturno izobraževalno
društvo Teodozij

Alojz Durn (ur.), Iris Skočaj (ur.)

Simpozij

**BITKA PRI MRZLI REKI -
RAZSEŽNOSTI IN POMEN
IZJEMNEGA ZGODOVINSKEGA
DOGODKA**

Zbornik prispevkov

Kulturno izobraževalno društvo Teodozij

Vrhopolje, 31. 3. 2012

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

355.48(37)«0394»(082)
94(37)«0394»(082)

BITKA pri Mrzli reki : razsežnosti in pomen izjemnega
zgodovinskega dogodka : simpozij, Vrhpolje, 31. 3. 2012 / Alojz
Durn (ur.), Iris Skočaj (ur.). - Vrhpolje : Kulturno izobraževalno
društvo Teodozija, 2012

ISBN 978-961-269-653-5

1. Durn, Alojz

261043200

Organizacijski odbor:

mag. Alojz Durn
dr. Primož Krečič
mag. Anton Lavrenčič
dr. Danijel Skočaj
mag. Iris Skočaj
Simon Škrlič

Naslovnica: Lucijan Lavrenčič

Priprava za tisk in tisk: Prograf d.o.o., Vipava

Naklada: 200 izvodov

Izdajatelj: Kulturno izobraževalno društvo Teodozija, Vrhpolje, www.teodozija.si

Zbornik je nastal v okviru Simpozija Bitka pri Mrzli reki – razsežnosti in pomen izjemnega
zgodovinskega dogodka, 31. 3. 2012.

Izid zbornika sta omogočili podjetji Škrlič d.o.o. in Prograf d.o.o.

Vsebina

PREDGOVOR, <i>Iris Skočaj</i>	IV
UVODNIK, <i>Alojz Durn</i>	1
Zakaj nas je ta dogodek tako prevzel?	1
Praznovanje v letu 1994 – 1600-letnica dogodka	2
Oživitev spomina na cesarja Teodozija	2
Vojaški, zgodovinski in teološki pogled na Rimsko bitko med Teodozijem in Evgenijem	3
Živimo v času in prostoru	3
BITKA PRI FRIGIDU, <i>Lovro Novinšek</i>	5
Vojaško - zgodovinski vidik spopada pri Frigidu	5
Cesarja v spopadu	5
Rimski armadi v bitki pri Frigidu	7
Smeri pohodov armad na bojišče	8
Vojni načrti sodelujočih	10
Bojišče v Vipavski dolini	10
Hipotetičen potek bitke	11
Zaključek	12
Antično praznoverje – nadnaravne in božje sile	13
Slovar:	14
BITKA PRI FRIGIDU V OČEH TREH KRŠČANSKIH ZGODOVINARJEV, <i>Aleš Maver</i>	15
Vnaprej odločeni spopad?	16
Teodozij kot boljši Gideon	18
Vihar in humana vojna	21
Avgustinovo videnje bitk	22
CESARJA KONSTANTIN IN TEODOZIJ V ODNOSU DO KRŠČANSTVA, <i>Primož Krečič</i>	25
Zmaga pri Milvijskem mostu	25
Svetovne razsežnosti	25
Sobivanje dveh religij	26
Nepričakovan preobrat	27
Mrzla reka	28
Zaključek: O krščanstvu in zgodovini	30

mag. Iris Skočaj

PREDGOVOR

Vipavska dolina je bila leta 394 priča znameniti Bitki pri Mrzli reki, ki je zaznamovala njeno zgodovino ter pomembno vplivala na razvoj celotnega zahodnega sveta. Spopad med vzhodnorimskim krščanskim cesarjem Teodozijem in zahodnorimskim poganskim cesarjem Evgenijem se je končal z zmago prvega in vplival na versko podobo Evrope, saj si je s Teodozijevim uspehom in dokončno zmago nad rimskim antičnim poganstvom, krščanstvo utrlo zmagovito pot v zgodovino.

Do nedavnega je bila bitka potisnjena v ozadje, splošni javnosti in celo lokalnemu prebivalstvu večinoma neznana. V Kulturno izobraževalnem društvu Teodozij se trudimo zgodovinsko dediščino naših krajev predstaviti širši javnosti. Tako smo v naravnem amfiteatru pod dvorcem Zemono organizirali dva odmevna Rimska spektakla in gledalcem omogočili, da se seznani z rimskimi časi in podoživijo preteklost. Dogodka sta bila zasnovana atraktivno, namenjena sta bila množičnemu ozaveščanju ljudi o bitki, in presegla sta vsa pričakovanja organizatorjev, saj sta pritegnila preko 15.000 gledalcev ter pustila velik pečat in obilico pozitivne energije. Tako v zadnjih letih Bitka pri Mrzli reki vedno bolj pridobiva na veljavi in njen sloves odmeva v širšem slovenskem prostoru. In če je bila Vipavska dolina tradicionalno poznana po burji in vinu, postaja v zadnjem času vedno bolj prepoznavna tudi po Bitki pri Mrzli reki.

Tokrat pa smo se v Kulturno izobraževalnem društvu Teodozij odločili, da poglobljeno predstavimo dogajanje leta 394. V Vrhpolju smo 31. 3. 2012 pripravili **Simpozij Bitka pri Mrzli reki – pomen in razsežnosti izjemnega zgodovinskega dogodka**. Na simpoziju so kot vabljeni predavatelji sodelovali priznani poznavalci Lovro Novinšek, dr. Aleš Maver in dr. Primož Krečič, ki so osvetlili Bitko pri Frigidu z vojaškega, zgodovinskega in teološkega vidika, moderiral ga je domačin mag. Alojz Durn. Simpozij je bil namenjen vsem, ki so želeli poglobiti znanje o bitki svetovno-zgodovinskih razsežnosti. Ob tej priložnosti smo izdali tudi zbornik s prispevki za katerega verjamemo, da bo pripomogel k boljšemu razumevanju takratnega dogajanja in bo koristno branje vsem, ki se želijo z dogodkom podrobneje seznani.

V Uvodniku so podrobneje predstavljeni začetki preporoda ponovnega zanimanja za Bitko pri Mrzli reki. Vsekakor je bil v zadnjih osemnajstih letih narejen ogromen korak k ozaveščanju ljudi in gradnji prepoznavnosti dogodka. Izjemne zgodovinske vloge naših krajev z vidika uveljavljanja krščanstva in nadaljnega razvoja na ozemlju današnje Evrope ne želimo prepustiti pozabi, ampak jo želimo podrobneje raziskati ter na bogati zgodovinski podstati graditi nove možnosti za nadaljnji razvoj.

mag. Alojz Durn

UVODNIK

Leto 394 je številka, ki se je v zadnjih letih zagotovo največkrat omenjala v naših krajih. Pred nas jo je prinesel že skoraj povsem pozabljen dogodek v širšem zgodovinskem spominu. Od takrat so minila stoletja, v naš prostor so prišli novi prebivalci, menjavali so se režimi in oblasti. S tem se je tudi spreminjala moč spominjanja in ohranjanja ljudskega izročila. Ta dogodek je tako obstal rahlo zaprašen na »zgodovinski polici«. Leta 1994 pa je bil ta prah odstranjen in dogodek izpred 1600 let je stopil pred nas z vso sporočilno silovitostjo in pritegnil pozornost tako domačega prebivalstva, kot tudi širše javnosti in mnogih strokovnjakov.

Zgodovinar Rajko Bratož v delu *Bitka pri Frigidu* v izročilu antičnih in srednjeveških avtorjev (Zbirka zgodovinskega časopisa – 12; Ljubljana 1994) navaja, da je spopad med vojskama cesarja Teodozija in proticesarja Evgenija, 5. in 6. septembra 394 v zgornji Vipavski dolini, v vsej antični zgodovini našega prostora edini dogodek svetovnozgodovinskega pomena. To se kaže tudi v številnih sporočilih o tem v antični in srednjeveški književnosti.

Poročila o bitki pri Frigidu je Rajko Bratož v zgoraj omenjenem delu razdelil v naslednje večje skupine:

Latinski sodobni viri (394-417);

poročila grških zgodovinarjev iz prve polovice 5. stoletja in njihovih posnemovalcev do začetka 7. stoletja;

poznoantični latinski povzetki in prevodi (cca. 400-580);

poročila bizantinskih kronistov in cerkvenih zgodovinarjev od 9. do 14. stoletja in

poročila srednjeveških zahodnih piscev od 8. do 14. stoletja.

Vseh omenjenih poročil je devetindvajset.

Po mnenju Rajka Bratoža (Zbirka zgodovinskega časopisa -12; stran 3) »vojna 394 z bitko pri Frigidu izstopa iz vrste teh dogodkov v enem oziru. Nova dimenzija vojne leta 394, zaradi katere dogodek izstopa po pomenu iz vrst drugih deloma omenjenih dogodkov, je dimenzija verske vojne. To vsebino spopada so dojeli že sodobniki, tako na krščanski, kot na poganski strani. Zmaga pravovernega krščanskega cesarja nad zadnjim cesarskim predstavnikom poganstva, ki je bilo tedaj že v manjšini, pomeni dokončen poraz stare religije. Posledice tega poraza so bile s kulturno-zgodovinskega vidika epohalnega pomena«.

Zakaj nas je ta dogodek tako prevzel?

Zakaj se je spominjanje tega dogodka med nas vrnilo ravno po 1600 letih? Kaj je povzročilo odstranje prahu z zgodovinskega spomina? Kaj je bilo v tem dogodku tako posebnega, da se vrača v naš spomin in smo ga sprejeli za del našega bivanja na tem prostoru?

Veliko vprašanj se postavlja in s tem tudi dela za različne strokovnjake. »Odkritje« tega dogodka sovпада z rojstvom Republike Slovenije in brstenjem odkrivanja preteklosti naše narodne biti kot tudi preteklosti dogajanja v našem prostoru. Ob tem sta se prepletala dva pojma, in sicer krščanstvo in burja. Oboje je tudi po 1600 letih močno prisotno v prostoru samega spopada. In to dvojje je dogodek izpred mnogih let vrnilo v naš čas, kot da tega časovnega odmika sploh ne bi bilo.

Dogodek je poln človeške narave. Prikazuje nam boj za oblast, surovo moč vojske, spopad med starim in novim. Omenja človeško nestanovitnost v obliki izdaje in kaže ponižnost v molitvi k Bogu. Vse podobne nravi spremljajo človeka in družbo tudi v sedanjem času.

Več o pomenu in razumevanju samega dogodka je zapisano v treh referatih tega zbornika.

Praznovanje v letu 1994 – 1600-letnica dogodka

Del zgodovinskega spomina predstavlja tudi že praznovanje tega dogodka leta 1994, z naslovom *1600 let priložnosti in sprememb*. Osrednji kraji praznovanja so bili Dvorec Zemono, Log pri Vipavi in Vrhpolje.

Praznovanje je bilo zelo odmevno in prireditve so privabile številne obiskovalce. V spomin na to obletnico so v našem prostoru sled pustila posamezna obeležja in številni tako znanstveni, kot tudi novinarski zapisi.

Na Dvorcu Zemono, od koder naj bi potek bitke spremljal premagani Evgenij, je potekal mednarodni simpozij. Tik pod dvorcem so bile postavljene posebne table z opisom Bitke pri Frigidu.

Verski del prireditve se je odvijal v Logu pri Vipavi s slovesno sveto mašo, v okviru srečanja mladih z naslovom *Romanje h koreninam*, pa so mladi iz cele Slovenije spoznali pomemben del zgodovine našega prostora.

Osrednji del praznovanja se je odvijal v Vrhpolju, v nedeljo 4. septembra 1994. Tega dne je najprej potekal obred blagoslova vitražnega okna v župnijski cerkvi sv. Primoža in Felicijana, ki spominja na Teodozijevo bitko. Postavljeno barvno okno, ki je delo slikarja Marka Jermana, nosi naslednje sporočilo: »Kristus umira za vse – za zmagovalce in poražence«.

Sledilo je odkritje in blagoslov znamenja na Teodozijevi skali tik nad vasjo. Znamenje – križ, delo Lucijana Lavrenčiča, je postavljeno na skali, na kateri je cesar Teodozij molil k Bogu pred odločilno bitko.

Praznovanje se je zaključilo z ljudskim taborom na temo *1600 let poti k svobodi in resnici*. V gradivu za novinarsko konferenco (Odbor za obeležitev 1600-letnice Teodozijeve bitke, Vrhpolje 17. avgusta 1994) so organizatorji zapisali: »Vsebina in pomen tabora: Močno je povezan z našo preteklostjo. Noben zgodovinski dogodek ni brez vpliva na prihodnost, vsak ima tudi pozitivna izhodišča. Bitka ni samo spopad orožij, ampak tudi spopad idej za naslednjih 1600 let. Podoben spopad idej se dogaja tudi danes«.

Takratno praznovanje, ki je bilo zelo navezano na rojstvo samostojne Slovenije, je imelo tako tudi namen strniti napore naših prednikov po resnični svobodi, sožitju in napredku s prizadevanji vseh, ki si v našem narodu prizadevajo za iste cilje.

Oživitev spomina na cesarja Teodozija

Spominjanje dogodka je novo oživitev in dimenzijo dobilo po ustanovitvi Kulturno-izobraževalnega društva Teodozij. V ospredju delovanja društva je bilo vsidranje tega dogodka v naš čas in prostor. Drzna ideja o uprizoritvi spopada je vedenje o tem dogodku dokončno umestila v slovenski prostor. Domačini so dogodek prevzeli kot del svojih korenin in ga vtkali v vsakdanje dogajanje in sobivanje. Kraj živi s tem pomembnim izročilom in ga skrbno neguje.

Oživitev bitke leta 2009 pod imenom »394« – gledališki spektakel na prostem, na ravnini dejanskega poteka bitke na polju med Vrhpoljem in Zemonom in njena ponovitev leta 2010, je pokazala moč ideje sporočilnosti bitke v njeni povezovalnosti in skrivnostnosti božje moči.

V lanskem letu pa se je razširil še tako imenovani Teodozijev ovinek ob Teodozijevem križu, s čimer se kraj Teodozijeve molitve k Bogu še bolj utrjuje v našem prostoru in bdi nad našim krajem in dolino.

Vojaški, zgodovinski in teološki pogled na Rimsko bitko med Teodozijem in Evgenijem

Osemnajst let po bogatem praznovanju Bitke pri Frigidu je ponovno čas, da ta dogodek osvetlimo z novimi strokovnimi spoznanji z različnih vidikov. Vseskozi se ob tej bitki prepletajo preučevanja zgodovinskega pomena dogodka v njegovem času, pa tudi pozneje. Ob tem se nam danes velikokrat pojavijo vprašanja o prihodu (logistiki) dveh tako številnih vojsk na ta naš prostor. Ves čas se bitko in njen razplet povezuje s krščanstvom in njegovim vplivom na cesarja Teodozija v času bitke, še posebej pa v času po njej.

Povabilu za sodelovanje na tokratnem simpoziju o Bitki pri Frigidu so se prijazno odzvali vsi trije nagovorjeni poznavalci, vsak s svojega strokovnega področja. Lovro Novinšek, upokojeni polkovnik, je v svojem prispevku *Bitka pri Frigidu*, opisal pomen bitke z vojaškega vidika. Aleš Maver, docent za zgodovino starega veka in lektor za latinščino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, pomen bitke predstavlja s prispevkom *Bitka pri Frigidu v očeh treh krščanskih zgodovinarjev*. Primož Krečič, teolog in duhovnik, pa pomen bitke in samega dogodka predstavlja v prispevku z naslovom *Cesarja Konstantin in Teodozij v odnosu do krščanstva*.

S tem zbornikom Kulturno-izobraževalno društvo Teodozij sledi enemu od svojih poslanstev, in sicer podpiranju novih strokovnih razprav o bitki in njenem pomenu v času in prostoru. Z novim vedenjem bo tako še lažje skrbelo za ohranjanje (avtentičnost) in prenašanje zgodovinskega spomina o našem prostoru.

Živimo v času in prostoru

Ob zaključku ne morem mimo zapisa duhovnika, klasičnega filologa Otmarja Črnilogarja, ki je podal naslednjo oceno dogodka: »Bere in sliši se, da sta se pod »Vrhpoljem« spopadla krščanstvo in poganstvo in da je zmagalo krščanstvo. Skoraj gotovo bi bili kasnejši časi za krščanstvo drugačni, ko bi zmagal Evgenij. Vendar za tako odločno trditev ne najdem prave opore. Vojaki obeh armad so bili namreč povečini plačanci, pogani, Vizigoti, Franki, celo Huni! Šlo je v resnici za rivalstvo, za oblast. Vzkipela in prekipela je užaljenost starega poganskega rimskega plemstva, ki je v senatu najbrž še predstavljalo večino. Bolelo jih je poniževanje: nekoč komaj znano naselje Bizantion je postal prestolnica, nekdanje glavno mesto vsega sveta (caput orbis terrarum) pa propadajoče provincialno mesto« (*Sledovi rimskih časov na naših tleh*, Javorjev list, OŠ Col, prva številka šolskega glasila v šol. letu (1994/95, stran 3).

Rojeni smo v čas in prostor, v tok življenja, ki ima za seboj mnoge izkušnje. Mnogo teh izkušenj je človeštvo pridobilo tudi v rimskem antičnem svetu. Ohranjanje vedenja o dogajanju v našem prostoru v bolj oddaljeni preteklosti in o prepletanju zgodovinsko pomembnih idej, nas samo še bolj utrjuje. V našem prostoru, kjer že od davnine domuje burja, brez močnih korenin ni obstanka.

Človeška zakoreninjenost v času in prostoru se krepi tudi s poznavanjem in spoštovanjem vseh naših predhodnikov in njihovih dejanj. Tudi, ko jih skozi naš čas ne razumemo povsem. Prispevki vseh treh avtorjev so dobrodošla obogatitev našega zavedanja časa in prostora.

Lovro Novinšek:

BITKA PRI FRIGIDU

Petega in šestega septembra leta 394 sta se pri Frigidu (reka Fluvius Frigidus / Vipava-Hubelj, cestna postaja Fluvio Frigido - trdnjava Castra / Ajdovščina) v Vipavski dolini spopadla vzhodni cesar Theodosius imenovan Magnus - Veliki, 379-395, in samozvani zahodni cesar Evgenij (Eugenius Flavius 392-394). V krvavi bitki se je razpletla zadnja velika rimska državljanska vojna, njene posledice pa jo uvrščajo med svetovnozgodovinske dogodke. (Iz zapisa na spominskem obeležju bitke na dvorišču dvorca Zemono v Vipavski dolini.)

Vojaško - zgodovinski vidik spopada pri Frigidu

Evgenijev poraz v bitki pri Frigidu je bil z vojaškega vidika za zahodni del rimske države udarec, primerljiv s katastrofo pri Adrianoplu leta 379, kjer je cesar vzhodnega dela rimske države Valens izgubil v bitki z Goti najboljše vzhodnorimske enote. Ob obojestransko sicer primerljivem številu žrtev pri Frigidu, so bile izgube zahodnorimske vojske iz vrst najbolj izkušenih elitnih enot, namenjenih varovanju renske meje, veliko usodnejše kot za vzhodnorimsko stran, kjer so izgube utrpeli predvsem Zahodni Goti - v vzhodnih provincah naseljeni Teodozijevi zavezniki, ki jih je cesar, po mnenju nekaterih zgodovinarjev kot ne preveč ljube sosedo, hotel celo namenoma oslabiti.

Velika izguba vojaštva in poveljniške sestave zahodnorimske vojske se je dogodila v neugodnem času vse večjega pritiska ljudstev s severa in vzhoda - Gotov, Hunov, Frankov, Sasov in drugih, na vse težje branljivi Donavsko in Rensko mejo. Če je Teodoziju leta 380 uspelo gotsko divjanje po rimskem porazu pri Adrianoplu, ki zajelo vzhodne rimske province, vojaško in politično umiriti z obnovljenim zavezništvom z uporniki, so bile v zahodnem delu rimske države v Galiji naseljene, vojaško močne (federatske) germanske plemenske zveze, nasprotno, vse težje obvladljive in kot zavezniki vse manj zanesljive!

Ali kot so v knjigi Premiki ljudstev na območju Vzhodnih Alp in Srednjega Podonavja med antiko in srednjim vekom, ugotovili zgodovinarji Friedrich Lotter, Rajko Bratož in Helmut Castritius, »... da uničenja zahodnorimske države ni povzročilo vključevanja Germanov in drugih barbarov v rimsko vojsko, ne občasni vpadi in pustošenja obširnih področij, temveč šele sprejem, naselitev in dejansko toleriranje večjih zaprtih plemenskih zvez, ki jih ni bilo več mogoče akulturirati (romanizirati) in ki so se postopoma polastile zahodnorimskih provinc...« (L. Novinšek, *Meč in Vihar* / 6., 10., 11., 15. poglavje).

Cesarja v spopadu

Flavij Teodozij

V času velike politične krize, ki je zajela vzhod rimske države po uporabi zavezniških Zahodnih Gotov (Vizigotov), je bil Teodozij uspešen vojaški poveljnik (magister equitum / poveljnik konjenice) velike diaceze Ilirik z ozemljem, razprostranjenim od Donave pri današnjem Dunaju do Črnogorskega dela Jadranskega morja. (Kamor sta spadali tudi dve od treh rimskih provinc segajočih na ozemlje današnje Slovenije; Panonija z mestom Petoviono in (notranji) Norik z mestom Celejo.) Za cesarja je bil razglašen januarja 379, le dva meseca za tem, ko je decembra 378, v odmevni bitki ob Donavi premagal močne Sarmate, ki so tako kot druga

ljudstva ob donavski meji v zimskem času pogosto poledenelo reko prekoračili peš in na konjih in to izkoristili za plenilske pohode po rimskih posestih.

V vzhodnih rimskih provincah na desnem bregu Donave naseljeni Zahodni Goti so bili plačani in oskrbovani kot cesarski vojaški najemniki. Leta 378 so se uprli zaradi lakote, ki jih je prizadela, potem ko jim rimske provincialne oblasti niso zagotovile dogovorjenih zalog hrane. Upornikom so se na plenilskih pohodih pridružili obubožani Rimljani; propadli kmetje, delavci na latifundijah in v rudnikih, ter veliko bežečih pred novačenjem v vojsko. Ko so uporniki razbili nanje poslano provincialne čete in za tem v bitki pri Adrianoplu, pri današnji Edirni v Turčiji, avgusta 378, s hunsko in vzhodnogotsko (ostrogotsko) pomočjo uničili vzhodnorimsko vojsko s cesarjem Valensom vred, je rimske province na Balkanu in v Podonavju, vse do naših krajev, zajelo vsesplošno ropanje in pljenje.

Teodozije je po sprejemu cesarskih polnomočij v Sirmiju, današnji Sremski Mitrovici v Srbiji, odpotoval v Tesaloniko (Solun) v Grčiji, kjer je pričel z obnavljanjem vzhodne vojske. V drugem letu vladanja mu je uspelo Gote in njihove zaveznike umiriti, nekaj vojaško, z zahodnorimsko pomočjo, predvsem pa s pogajanjem, ki sta jih z zahodnim cesarjem Gracijanom zaključila z obnovljenimi sporazumi o zavezništvu in naselitvi na rimskih ozemljih. Zahodni Goti so v zameno za varovanje rimske meje na Donavi dobili dovoljenje za naselitev v diacezi Trakiji (današnji Bolgariji), Vzhodni Goti, Huni in Alani pa v provinci Valeriji (današnji Madžarski).

Kot vladar vzhodnega dela imperija je končal verske spore med vodilnima krščanskima teološkima smerema arianizmom in nicejanstvom in slednje uzakonil za državno vero. Po ohranjenih sporočilih naj bi, osebno vse bolj veren, bil v obeh državljanskih vojnah leta 388 in 394 naklonjen pomilostitvam premaganih.

Z zmago v državljanski vojni leta 388, v kateri je premagal s strani britanskih legij oklicanega, zahodnega proti-cesarja Magnusa Maksima, je po Gracijanovi smrti, ob mladoletnem cesarju zahodnega dela države Valentinjanu II. postal dejanski vladar celotnega imperija.

Flavij Evgenij

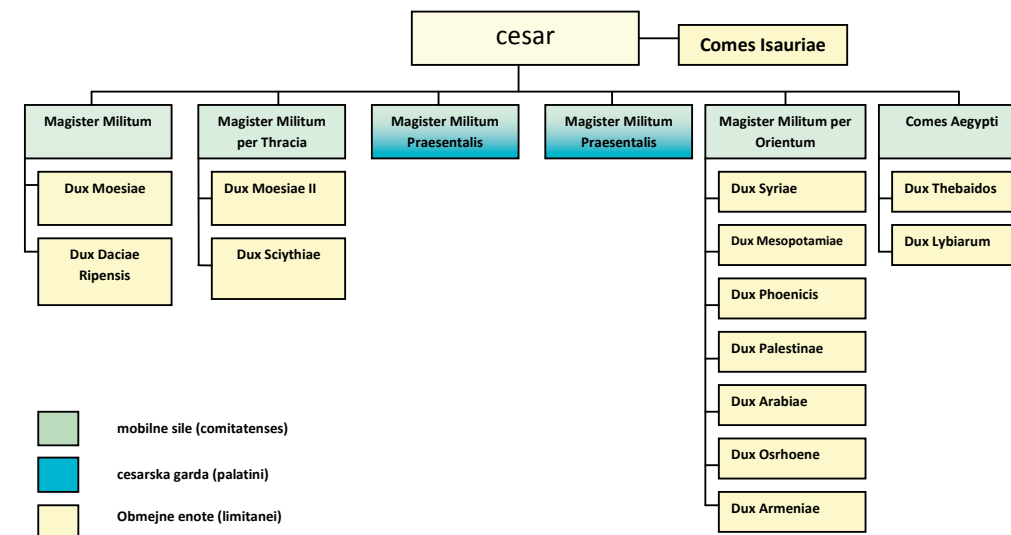
Evgenij je bil pred imenovanjem za cesarja dvorni uradnik, po neenotnih virih tajnik magistra militum Arbogasta, prvega vojskovodje in regenta mladoletnemu zahodnemu cesarju Valentinjanu II., ki ga je na najvplivnejši položaj v zahodnem dela rimske države, kot svojega zaupnika in zaslužnega poveljnika v državljanski vojni leta 388, postavil Teodozij.

Evgenijevo imenovanje je podprla rimska senatna aristokracija. Predvsem iz lastnih interesov, za povrnitev vpliva in privilegijev, ki jih je kot zgodovinska nosilka rimskih tradicij in zadnja vplivna zagovornica rimskega poganstva mnogoboštva, izgubila z uzakonitvijo krščanstva ter Gracijanovimi in Teodozijeveimi ukrepi za njegovo uveljavitev. Na primer z Gracijanovo (pod vplivom milanskega škofa Ambrozija) odpovedjo tradicionalnemu cesarskemu naslovu prvega svečenika pontifeks maksimus, kar je posledično sprožilo odpravo visokega svečeniškega sveta - stoletja prestižnega privilegija sentorskega stanu.

Poveljujoči zahodni vojski magister militum Flavij Arbogast je kot odličen poveljnik in strateg, cenjen v obeh delih cesarstva, izhajal iz vplivne družine romaniziranih rimskih vojskovodij frankovskega rodu. Po neenotnem mnenju zgodovinarjev je bil sin Flavija Bauta, vojskovodje cesarja Gracijana in nečak Flavija Rihomerja, vojskovodje cesarjev Valensa in Teodozija. Visoki častniki frankovskega, gotskega, vandskega in drugega barbarskega porekla, kažejo na obsežnost barbarizacije rimske vojske, od tretjega stoletja dalje vse bolj odvisne od množic najemniških vojakov in častnikov (*L. Novinšek, Meč in Vihar / 3., 11., 17., 19. in 20. poglavje*).

Rimski armadi v bitki pri Frigidu

Poznorimsko vojsko so od reform Dioklecijana in Konstantina dalje sestavljale mobilne sile, obmejna vojska in cesarska garda palatinov. V obeh delih države, vzhodnem in zahodnem, je bilo po pet od 20 do 30.000 mož močnih mobilnih armad (comitatenses), namenjenih za hitro posredovanje na najnevarnejših smereh barbarskih vpadov, nastanjenih običajno v bližini velikih mest in pomembnih komunikacij. Enote mejne vojske (limitanei) in provincialne sile za hitro posredovanje (pseudocomitatenses) so bile razporejene v utrdbah in taborih na meji in njeni neposredni globini. Elite kohorte cesarske garde (sholae palatinae), s po 500 konjeniki, razporejene, sedem v vzhodnem in pet v zahodnem delu države so običajno varovale cesarski dvor (*Slika 1*).

Po Wikimedia Commons, vir Notitia Dignitatum

Slika 1: Poveljniška struktura vojske vzhodnega dela rimskega cesarstva konec četrtega stoletja.

Koncem četrtega stoletja je rimska vojska skupaj, v obeh delih države, štela okoli 450.000 vojakov. Poznavalci vojskovanja menijo, da so podatki o številčnosti antičnih vojsk pretirani, predvsem z vidika realnih možnosti njihove oskrbe, kar velja tudi za obe v bitko pri Frigidu vpleteni armadi. Po antičnih in srednjeveških sporočilih 100.000 glava vzhodna in okoli polovico manjša zahodna armada bi tako realno ne šteli več kot šestdeset tisoč oziroma trideset tisoč mož. Pretirani podatki o vojaški moči so običajno izhajali iz politične propagande, medtem ko so v 4. stoletju napisanem dokumentu o upravni in vojaški ureditvi poznega rimskega cesarstva Notitiji Dignitatum (Notitia Dignitatum) zapisani podatki o veliki rimski vojaški moči, najverjetneje formacijsko predvideno število vojakov, ki je v praksi običajno vedno manjše, kar nenadno potrjujejo rimska sporočila o stalnem pomanjkanju vojske... Z nenehno ogroženostjo meje na Donavi in zaradi pogostih vojn s Perzijo v Aziji je bila v četrtem stoletju večja koncentracija vojske v vzhodnem delu države.

Kvaliteta vzhodnih in zahodnih rimskih vojaških enot je bila podobna, v posameznih letih in desetletjih na obeh straneh odvisna od bojnih izkušenj in stopnje izurjenosti ter sposobnosti

in razpoložljivosti poveljniškega kadra. Pehoto in konjenico so v velikem številu sestavljali pol-romanizirani ali ne-romanizirani germanski in drugi najemniki, v zahodnem delu države predvsem Franki, Alemeni, Sasi in Alani, v vzhodnem delu države pa Goti, Gepidi, Sarmati in drugi nomadi. Podobno je veljalo za kvaliteto zavezniških federatskih vojsk, frankovskih, gotških ali hunskih plemenskih zvez, naseljenih v provincah ob renski in donavski meji.

Očitno premoč Teodozijeve armade, tudi v bitki pri Frigidu, je predstavljala tri do pet tisoč konjenikov močna tri-etnična vzhodnogotsko-hunsko-alanska konjenica (L. Novinšek, *Meč in Vihar* / 6., 7., 9. poglavje).

Smeri pohodov armad na bojišče

Vzhodna armada je odšla na vojni pohod iz Konstantinopla in bližnje Herakleje koncem maja 394. Več kot 1500 km dolgo pot je prehodila v treh poletnih mesecih (junij, julij, avgust).

Teodozij je za pospešeni premik na zahod, da bi sovražniku odvzel čas za zbiranje sil, uporabil Via Militaris, eno največjih rimskih cest, ki je iz Konstantinopla (Istanbul) preko Serdike (Sofija), Naisa (Niš), Singiduna (Beograd) in Akvinka (Aquincum/Budimpešta) vodila do Vindobone (Dunaj). Cesta je vojaško vrednost ohranila še daleč v srednji vek, ko so jo za vojne pohode na zahod uporabljale tudi turške vojske (**Karta 1**). Ker so Teodozijeve poveljniki, na operativno-strateški smeri vzhod-zahod, potekajoči čez ozemlja antične Slovenije, poznali vse prometne komunikacije, je vzhodna armada v Vipavsko dolino skoraj gotovo prišla po obeh prometno najhitrejših cestah. Obsavski: Sirmij (Sremska Mitrovica) – Siscia (Sisak) – Neviodun (Drnovo) – Emona in via publiki: Emona – Nauport – Longatik – Ad Pirum, ter manj verjetno po prvotni, v pred-avgustovski dobi zgrajeni, manj pretočni in za dan potovanja daljši rimski cesti: Emona – Longatik – Planina - Postojnska kotlina - Okra (Razdrto), ki je z delovanjem in oskrbo alpskega obrambnega sistema Claustra Alpium Iuliarum bila verjetno ponovno vzdrževana, ali po prav tako prometno počasnejši trgovski poti, ki je iz Emone preko Medvod, Gorenje Vasi in Cerkna vodila v Posočje.

Karta 1: Karta bojnega pohoda. Teodozijeve armada je ozemlje antične Slovenije prečkala leta 388 in leta 394. Leta 388 je po bitki pri Sisku krenila v spopad pri Ptujju čez današnjo Hrvaško po cesti Siscia (Sisak) – Andautania (Ščitarevo) – Aqua Viva (Vinica) – Petoviona (Ptuj). Po zmagi je pot na zahod nadaljevala po glavni rimski cesti Petoviona – Celeia – Emona – Ad Pirum (Hrušica) – Castra (Ajdovščina) – Aquileia (Oglej) – Mediolanum (Milano). Bojni pohod leta 394, začel v Konstantinoplu je potekal čez slovensko ozemlje po vojaški cesti vzdolž Save Neviodunum (Drnovo) – Emona – Ad Pirum – Fluvio Frigido. Cesar Evgenij je z zahodno armado krenil iz Milana.

Pred-avgustovsko cesto na odseku Logatec - Planinsko Polje - Postojnska kotlina - Razdrto je vzhodna armada hipotetično lahko uporabila v primeru, če se je poveljujoči odločil, da jo izkoristi za napad s hrbtno na Hrušici in v obeh variantah bojišča v Vipavski dolini, (med Vrhpoljem, Dupljami in Zemonom, oziroma med Kastro in Ustjem) za udar z delom sil zahodni armadi v bok oziroma hrbet.

Seveda je naštetih cest na naših tleh poznal in jih v svojih taktičnih odločitvah upošteval tudi zahodni vojskovodja Arbogast, ki je v Galiji in ob renski meji zbrano armado vodil iz Milana v Vipavsko dolino po Via Galiki, potekajoči Mediolanum (Milano) – Bergamum (Bergamo) – Brixia (Brescia) - Verona (Verona), nato iz Verone po Via Postumiji v Akvileje (Oglej) in iz Akvileja via publiki čez Pons Sonti (Majnice) v Kastro (Ajdovščina).

Vlogo cest v premikih enot na velike razdalje za pravočasno koncentracijo sil na bojišču kažejo izračuni nemškega vojaškega zgodovinarja Hansa Delbrücka, po katerih so glavne rimske ceste dovoljevale pehoti hojo v šesterno-stopih, konjenici in tovornim mulam po tri živali vzporedno in vozovom logistike in artilerije vožnjo po dva vzporedno. Iz česar sledi, da so bile pohodne kolone

okoli 60.000 mož močne, v več ešalonov organizirane armade, razvlečene na razdalji 40 do 50 kilometrov ali izraženo časovno dva dni pohoda (*L. Novinšek, Meč in Vihar / 4. in 14. poglavje*).

Vojni načrti sodelujočih

Teodozij je z intenzivno obveščevalno in vohunsko dejavnostjo, zbiranjem in pripravami velike vzhodne armade že v času namerno razvlečenih diplomatskih pogajanj z zahodnim dvorom za priznanje Evgenija za cesarja, in hitrim pohodom na zahod, da je sovražniku skrajšal čas za zbiranje potrebnih sil in pripravo bojišča, izkoristil svoje izkušnje ofenzivnega delovanja v pretekli državljanski vojni - učinkovitega prehajanje iz operacije v operacijo – iz spopada pri Sisku v spopad pri Ptuju ...

Medtem je Evgenijev vojskovodja Arbogast, ki je vedel, da se večji vzhodni armadi s premočno konjenico ne more zoperstaviti na ravninah dravsko-savskega operativnega prostoru, v preteklih vojnah najpogosteje uporabljenega bojišča, tudi v zadnji državljanski leta 388, ko je na Teodozijevo strani sodeloval v bitkah pri Sisku in Ptuj, izbral za spopad bojišče v ozki Vipavski dolini, v zaledju alpskega obrambnega sistema Klaustre Alpium lularum (po hipotetični Seeck-Veithovi rekonstrukciji bitke¹), kjer je s svojimi manjšimi silami na utrjenih bojnih položajih sovražniku odvzel prednost številčne premoči in preprečil učinkovito uporabo konjenice.

Faze Arbogastovega bojnega načrta:

Vzhodno armado zaustaviti na glavni rimski cesti med Longatikom, Ad Pirumom in odcepom lokalne poti za Vrhpolje in Vipavo, nekaj kilometrov zahodno od Cola, da bo v goratem z neprehodnim gozdom pokritem kraškem svetu ostala brez vode.

Ji z za hrbet poslanim odredom blokirati začelje in preprečiti umik proti Emoni.

Prisiliti armado v spust na ozko ravnino med Vrhpoljem in Zemonom, kjer ne more izkoristiti številčne premoči in učinkovito uporabiti konjenico in jo pričakati na utrjeni bojni liniji.

Načrt vreden velikih antičnih vojskovodij! Ko bolj kot meč odločita bitko lakota in žeja!

Bojišče v Vipavski dolini

Kje je skrito prizorišče bitke? Na travnikih in poljih ob Vipavi in Hublju?

Zakaj ni materialnih sledi? Kje so pokopani deset tisoči padlih?

Takšna in podobna vprašanja veljajo za veliko antičnih bojišč v Evropi, Aziji in Afriki, ki ostajajo kljub verodostojnim antičnim in srednjeveškim sporočilom materialno nedokazana. Tudi prizorišče že omenjene bitke pri Adrianoplu v današnji Turčiji, po kateri je bil za cesarja na rimskem vzhodu imenovan Teodozij. Sporočila se ujemajo, le materialnih ostankov še niso odkrili ... In Hanibalov prehod Alp? Po desetletjih raziskav in terenskega dela desetih učenih odprav, sestavljenih iz zgodovinarjev in arheologov, ostaja kraj prehoda nedorečen in materialno nepotrjen. Tudi na bregu Trazimenskega jezera, kraja največje zasede v vojaški zgodovini, niso našli sledi orožja ali opreme. Bojišče so potrdile najdene jame za sežiganja trupel *ustrine* in analiza ostankov kosti z izotopom ogljika c-14, ki je potrdila, da izhajajo iz tretjega stoletja pred Kr. Kje so končale rimske

1 Otto Seeck je bil zgodovinar, eden pomembnejših Mommsenovih učencev. Napisal je veliko sintezo zgodovine pozne antike z naslovom »Zgodovina zatona antičnega sveta«. Georg Veith, avstroogrski častnik (polkovnik) in raziskovalec antičnih bojišč je avtor hipoteze poteka bitke pri Figidu, kot spopada v zaledju poznorimskega obrambnega sistema (Claustra Alpium lularum).

legije, leta 9. padle v germansko zasedo? Po več kot sto letih vztrajnega iskanja so našli sledi šele v šestdesetih letih prejšnjega stoletja.

Odgovorov na vprašanja, zakaj je na rimskih bojiščih malo najdb orožja in opreme, je več. Vemo, da v zemlji kovine propadajo, še posebej železo. Rimska vojska je po spopadih padle vojake in ubite živali pokopala, ostanke opreme in orožja pa pobrala. Kar je preostalo, so pobrali njeni številni civilni spremljevalci in lokalno prebivalstvo... Skozi čas je veliko sledi zbrisalo delovanja naravnih sil: veter, deževje, plazovi, poplave, spremembe teka rek, in v moderni dobi obsežni človekovi posegi v naravo.

Slednje velja tudi za Vipavsko dolino. Tisočletje in pol delovanja burje, ki je odnašala in nanašala zemljo in reke Vipave s hudournim Hubljem, ki sta, preden so ju z obsežnimi melioracijskimi deli umirili in usmerili, spreminjala strugi, poplavljala in skupaj s pritoki, kdo ve kam nanosila kamenja in drugega materiala in zakopala ali raznesla ostanke antičnih vojnih dogajanj (*L. Novinšek, Meč in Vihar / 8., 16. poglavje*).

Hipotetičen potek bitke

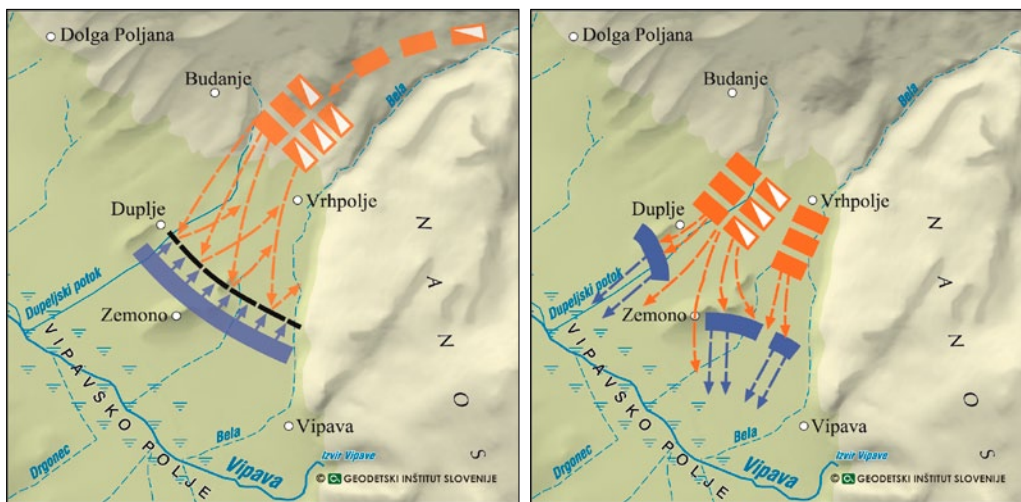
5. september 394

Vzhodno armado je na glavni cesti proti Kastri, nekaj kilometrov zahodneje od Cola, ustavila neprehodna zapora. Po poročilu izvidnic, da jih sovražnik čaka v dolini, je Teodozij ukazal napasti zahodnogotskim zaveznikom. Ti so po strmem spustu po lokalni cesti, na ravnini pod Vrhpoljem, uredili svoje vrste in naskočili zahodno bojno linijo. Po malodane celodnevnem srditem spopadanju so bili deset tisoči Zahodnih Gotov, kljub pogumu in vztrajnemu bojevanju, poraženi in z velikimi izgubami prisiljeni k umiku. Zmagoviti zahodni cesar Evgenij je lahko upravičeno sklepal, da sta premaganemu in s hrbta obkoljenemu sovražniku, preostali le vdaja in pogajanja.

6. september 394

V noči s petega na šesti september je Arbitijev zahodni odred², poslan vzhodni armadi za hrbet, da jo obkoli in prepreči umik, nepričakovano prestopil k Teodoziju, ki je ob odprti poti proti Emoni zavrnil predlog svojih poveljnikov, da se z vojsko umakne in ponovno vrne naslednje leto, ter ukazal, da naslednji dan, 6. septembra, ponovno napadejo. Odločitev je bila pravilna. Teodozijeve kohorte so prebile Arbogastovo bojno linijo, in ko je zahodni armadi vdrla za hrbet Teodozijeva gotsko-hunsko-alanska konjenica, je bila bitka dobljena. Splošnemu neredu in begu z bojišču je sledila le še morija (*Karta 2*).

2 Frankovski zgodovinar Pavel Diakon (8. stol.) je zapisal: »Arbition, komes sovražne vojske, je Teodozija nič hudega slutečega zajel v krog in krog postavljene zasede; ko se je po nenadnem preobratu v njem zbudilo spoštovanje do cesarja, ga ni samo rešil nevarnosti, temveč mu je izkazal tudi pomoč.«

Karta 2.

Legenda:

ZAHODNA ARMADA		VZHODNA ARMADA		
	pehota		pehota	
	konjenica		konjenica	

Zaključek

Realnega poteka bitke zaradi protislovij v krščanskih in poganskih sporočilih ni mogoče opisati. Po hvalnici škofa Ambrozija je Teodozijevo zmaga izbojevana po božji volji, po drugih sporočilih s pomočjo nenadnih naravnih pojavov, na poganski strani kot sončni mrk in na krščanski kot vihar.

Mirko Kovač³ je v prispevku z naslovom Burja ali poletna nevihta: meteorološki vidik bitke pri Frigidu, objavljenem v zborniku mednarodnega simpozija ob 1600 letnici bitke pri Frigidu zapisal, da se vreme na Vipavskem v začetku septembra pogosto nenadoma spremeni iz poletnega v jesensko. Ob čemer nastanejo nevihte, ki jih poleg grmenja in strel, spremljajo nalivi, tudi toča in vihar, kar napravi veliko škodo. Ob koncu takšnih padavin pa pogosto nastopi burja, ki sicer nima rušilne moči, ovira pa gibanje na prostem...Iz česar je sklepal, da je v času bitke nevihtni oblak zatemnil nebo, toča in naliv sta povzročila vrtnični vihar, obilica padavin pa narasle potoke, ki so spremenili Vipavo s Hubljem v mogočno reko ...

Raziskovalca antičnih bojišč Otto Seeck in Georg Veith sta doživetju tržaške burje zapisala, da se bi vojska, ki bi jo v spopadu nepričakovano zajel tako silen veter, zagotovo znašla v težkem fizičnem in psihičnem položaju, zato so v času prepolnem praznoverja, vojaki zahodne armade, ki takšnega orkanskega vetra gotovo niso poznali, pojav lahko sprejeli kot božjo grožnjo - ki je povzročila vsesplošni strah, beg in razsulo ...

Starejša sporočila govorijo o enodnevni bitki. O. Seeck in G. Veith upoštevata v svojem poskusu rekonstrukcije bitke sporočila o dvodnevni.

3 Mirko Kovač, »Burja ali poletna nevihta: meteorološki vidik bitke pri Frigidu«, zbornik simpozija ob 1600 letnici bitke pri Frigidu, Westillyricum und Nordostitalien in der spätrömischen Zeit

Teodozijevo zmago pri Frigidu lahko ocenimo kot posledica njegovih vladarskih in poveljniških sposobnosti, s katerimi je zagotovil stabilen gospodarski in politični položaj v vzhodnem delu rimske države, v pripravi na vojno pa pravočasno in sistematično pripravo poveljstev in enot, učinkovito logistično oskrbo in obveščevalno pripravo (Arbitijev prestop!), Kot vojskovodja z značilno pobudo na bojišču in ofenzivnim prehajanjem iz operacije v operacijo, se je potrdil leta 378 z zmago nad Sarmati, kasneje z umiritvijo nevarne gotske krize in končno v državljanski vojni leta 388 z zmago nad proticesarjem Magnusom Maksimom, s katerim sta nekoč skupaj pridobivala vojaško znanje in izkušnje v štabu cesarskega vojskovodje Teodozija starejšega⁴.

Poraz zahodne vojske je mogoče sprejeti kot posledico Evgenijeve in Arbogastove napačne presoje, da je bil vzhodni cesar po porazu (gotskih čet) 5. septembra, odločilno premagan in da se bo obkoljen predal in pogajal.

Alternativno bojišče

Alternativno bojišče⁵ na Ajdovskem polju, na liniji Ajdovščina – sotočje Hublja in Vipave, je v primerjavi s Seeck-Veithovo hipotezo »klasično antično«, primerljivo z Vegecijevo⁶ različico razvrščanja vojske na bojišče, po kateri poveljujoči nasloni svoje sile na neprebradno naravno oviro ali vojaški objekt. V primeru zahodne bojne linije na Ajdovskem polju sta to na levem boku trdnjava Kastrin in na desnem zamočvirjeno sotočje Vipave in Hublja pod Ustjem.

Pogled na Vipavsko dolino s Planine in drugih razglednih točk s sočasno predstavo v vojni opustele pokrajine, na robovih globoko v dolino segajočim, gostim gozdom, s široko zamočvirjenima rečnima bregovima in povprečno 1500 do 2000 metrov široko prehodno ravnino, nas navaja na misel, da je izkušenemu zahodnorimskemu vojskovodji Arbogastu omogočala razporeditev vojske še kje zahodnejše (L. Novinšek, *Meč in Vihar* /19. Poglavlje).

Antično praznoverje – nadnaravne in božje sile

V času rimskega mnogoboštva je bil obvezni del poveljniških odločitev darovanje bogovom. Obredi darovanja za zmage so se nadaljevali z gostijami in posvetili daritvenih živali.

Svečeniki avgurji so voljo bogov napovedovali iz vedenja ptic in svetih piščancev. Za dobro vedeževalsko znamenje (avspicijo) je veljalo, da so ti jedli hlastno, tako da jim je piča med zobanjem letela iz kljunov na vse strani, medtem ko so neješčili nasprotno veljali za neugodno znamenje, in je tiste, ki ga niso upoštevali vodilo v pogubo...

... kot po legendi v Prvi punski vojni rimski vojskovodji Publija Klavdija in Lucija Junija, ki sta zaradi neupoštevanja neugodnega znamenja (neješčnosti) svetih piščancev pogubila rimski ladjevji. Klavdij, ki je posmehljivo ukazal neješčne svete piščance utopiti, češ naj pač pijejo, če nočejo jesti, in je nato z ladjevjem utrpel hud poraz, in Junij, ki je z ignoriranjem znamenj izgubil brodovje v viharju...⁷

4 Teodozij starejši, Teodozijev oče je bil poveljnik rimskih armad, britanske in kasneje renske. Poslan v Britanijo je uvedel red v zapletenih razmerah upora v rimski vojski v času roparskih pohodov Piktov in Britov. Povišan v poveljnika renske armade je premagal Alemane. Poslan v Afriko nad samooklicanega cesarja Firma je po ureditvi razmer iz neznanega vzroka padel v nemilost in bil usmrčen.

5 Alternativno bojišče: Rajko Bratož »Bitka pri Frigidu v izročilu antičnih in srednjeveških avtorjev«

6 Flavij Vegacij Renat, rimski vojaški teoretik iz druge polovice 4. stoletja, avtor razprave o rimskih izkušnjah vojskovanja »Epitoma rei militaris« (O vojaških zadevah), domnevno posvečene prav cesarju Teodoziju. (Več L. Novinšek, *Meč in vihar*, 11. poglavje)

7 (Mark Fulvij Ciceron »O prerokovanju« - prevod in spremna besedila Nada Grošelj.

Slovar:

Komitatenses: poznorimska mobilna vojska /pehota in konjenica/. Enote: legije (nove sestave 1000 mož).

Limitanei: poznorimske mejne enote, graničarji. Enote mejnih sil: legije (legiones), kohorte (cohortes), ale, numeri, cunei...

Pseudocomitatenses: izhajajoče iz graničarjev /pehota in konjenica/. Enote: legije, kohorte, ale.

Magister militum: vojskovodja, poveljnik (mobilne) armade.

O avtorju:

Upokojeni polkovnik Lovro Novinšek je bil vojaški poveljnik, generalštabni častnik in vojaški diplomat. Od 2002 do upokojitve 2005 je bil prvi slovenski obrambni ataše v Ruski Federaciji. V Slovenski vojski je poveljeval raketnemu divizionu zračne obrambe, vodil Odsek za usposabljanje rezervnih enot Slovenske vojske v Republiškem štabu teritorialne obrambe in kasneje v Generalštabu Slovenske vojske, bil je organizator službe Slovenske vojske za stike z javnostmi in njen prvi uradni predstavnik. Ob vključevanju Slovenije v mednarodne obrambne

povezave je sodeloval v aktivnostih Partnerstva za mir in Zveze NATO. Vojaško-strokovno se je izpopolnjeval v oboroženih silah Zvezne republike Nemčije, Avstrije, Švice, ZDA in Kanade.

Lovro Novinšek je avtor monografsko zasnovane knjige o bitki pri Frigidu Meč in vihar.

dr. Aleš Maver:

BITKA PRI FRIGIDU V OČEH TREH KRŠČANSKIH ZGODOVINARJEV

Nedvomno je res, da je spopad pri Frigidu „edini dogodek svetovnozgodovinskega pomena v vsej antični zgodovini našega prostora“.¹ Kot taka je bitka predvsem z nenavadnim potekom in očitno še bolj z gromozanskim številom žrtev burila domišljijo že svojim sodobnikom. Nič čudnega pravzaprav, da so kristjani v njej praktično takoj ugledali sklepno dejanje dolgotrajnega spopada med krščanstvom in poganskimi kulti rimske države, kar je najeksplicitneje izrazil v sorazmerno bližnji Konkordiji rojeni cerkveni zgodovinar in prevajalec Rufin, ko je svoj opis bitke zaključil s pomenljivimi besedami: *Tedaj se je pobožnemu cesarju zmaga zdela imenitnejša zaradi uničenja poganskih predstav kakor zaradi tiranove smrti. Njihovi prazni upi in prerokbe so jim v smrti naložili manj kazni, kot so jim prihranili sramote v življenju*.² Že dolgo se zastavlja vprašanje, ali taka predstavitev, za katero je treba reči, da je med poznejšimi rodovi vse do danes pognala obilne korenine, zares ustreza značaju tega ključnega vojaškega spopada. Že redka poganska pričevanja o njem bi nakazovala na drugačno razumevanje dogodka.

In tudi med sodobnimi zgodovinarji jih je kar nekaj, ki vidijo v Frigidu bolj krvavi epilog ne neobičajnih dvornih spletk in prevrata, ne pa sklepa nekakšne verske vojne. Uverturo v spopad predstavljajo namreč dogodki na dvoru vsaj nominalnega gospodarja zahodnega dela cesarstva Valentinijana II. maja 392. Takrat si je mladi cesar po vsej verjetnosti vzel življenje, ker ni mogel več prenašati samopašnosti svojega »prvega ministra«, frankovskega komesa Arbogasta.³ Slednji je bil nasploh ne samo eden glavnih akterjev bitke pri Frigidu, marveč tudi celotnega dogajanja v dveh letih med Valentinijanovim samomorom in njo. Ker je imel glavno besedo pri imenovanju relativno obskurnega uradnika (*magistra scrinii*) Evgenija za naslednika Valentinijana II. tri mesece pozneje, ga še danes mnogi slikajo kot nekakšnega idejnega vodjo domnevne »poganske restavracije«, ki naj bi šla z roko v roki z Evgenijevo uzurpacijo, četudi so mnenja med zgodovinarji o njenem obsegu močno deljena.⁴ Razlogov za dvom je kar nekaj: Evgenij je bil vsaj nominalno kristjan, enako bi se morda dalo zatrditi celo o Arbogastu (zagotovo je bila kristjanka njegova domnevna sestra Evdokija, žena Teodozijevega sina Arkadija).⁵ Ravno tako je bil v Evgenijevi vojski znaten delež kristjanov, kot Teodozijeve vojska ni bila brez poganskih vojakov. Ampak ocena krščanskih sodobnikov o verski naravi oboroženega konflikta je bila bolj ali manj enotna, očitno pa ga je tako vrednotil že sam zmagoviti Teodozij.⁶

Nič omenjene optike ne odseva bolj kot poročili dveh krščanskih zgodovinarjev, prej evociranega Rufina in avtorja v srednjem veku zelo priljubljene univerzalne zgodovine, španskega duhovnika Orozija, in zapis o bitki hiponskega škofa Avguščina v njegovem *Božjem mestu*.

1 Rajko Bratož, »Bitka pri Frigidu v izročilu antičnih in srednjeveških piscev«, *Zgodovinski časopis* 48 (1994), tukaj 5 (dalje: Bratož, »Bitka«).

2 Rufin, *Cerkvena zgodovina* 2, 33.

3 Prim. recimo Michael Kulikowski, *Rome's Gothic Wars* (Cambridge, 2007), 162 s.

4 Tudi če ne pristanemo na nedavno izraženo tezo Alana Camerona (gl. Alan Cameron, *The Last Pagans of Rome* (New York-Oxford, 2011 (dalje: Cameron, *The Last Pagans*)), da je sploh ni bilo.

5 Cameron, *The Last Pagans*, 83-87.

6 Prim. Françoise Thelamon, *Paiens et chrétiens au IVe siècle. L'apport de l'Histoire Ecclésiastique de Rufin d'Aquilée* (Paris, 1981), 322 (dalje: Thelamon, *Paiens et chrétiens*).

Vnaprej odločeni spopad?

Že kraju in času bitke (ki je potekala le 36 milj od njegovega domačega Ogleja⁷) najbližji Rufin nikakor ne zamudi priložnosti, da ne bi vpel omenjenega spopada v svojo »sveto zgodovino« in z jasnimi barvami poudaril njegovih verskih, skoraj svetopisemskih razsežnosti. Zato je začetek njegovega poročila ves v znamenju verskih priprav obeh strani na odločitve v »sveti vojni«:

Na vojno se je torej pripravljaj ne toliko s pomočjo orožja kot s pomočjo posta in molitve, ne toliko oprt na budnost straž kot na nočne pobožnosti. Z duhovniki in ljudstvom je obšel vse kraje molitve, v spokorni opravi ležal na tleh pred relikviarji mučencev in apostolov ter po posredovanju svetnikov klical nase zanesljivo pomoč. Pogani pa, ki svoje zmote poživljajo z vedno novimi zmotami, so obnovili žrtvovanja in Rim oskrunili s krvjo pogubnih daritvenih živali. Pregledovali so drobovje drobnice in na podlagi njegove napovedi oznanjali zanesljivo Evgenijevo zmago, pri čemer je to praznoverneje od drugih in z vso vnemo počel tedanji prefekt Flavijan. Zaradi njegovega zatrevanja so, ker je veljal za precej modrega, domnevali, da bo Evgenij zagotovo zmagal.

(Rufin, *Cerkvena zgodovina* 2,33.)

Navedeni odlomek je zelo značilen za Rufina in celotno *Cerkveno zgodovino*. Nobenega dvoma namreč ni, da bo vse vojaško dogajanje pri Frigidu, ki bo sledilo, zgolj postranskega pomena. Po njegovem je pomen verske priprave bistveno večji od onega vojaške. Teodoziju, ki v tem oziru stavi na pravo »orožje«, je zmaga, kot bo razvidno iz nadaljevanja, že vnaprej zagotovljena, bitka sama bo služila zgolj za malo več kot za ponazoritev omenjenega dejstva. Zato niti ni presenetljivo, da se za resničnega cesarjevega nasprotnika že v uvodnem delu Rufinovega poglavja o Frigidu izkaže vodilni ideolog poganke strani Nikomah Flavijan,⁸ ne pa Evgenij, ki, kot rečeno, najbrž ni načrtoval kakšne revolucionarne obnove poganstva,⁹ za katero niti ni bilo resničnih možnosti,¹⁰ ali Arbogast kot vodilna vojaška in politična osebnost Evgenijevega dela cesarstva. Če je bila Flavijanova navzočnost med vojaškimi operacijami v resnici predvsem ideološko-propagandnega značaja,¹¹ je v optiki cerkvenega zgodovinarja iz Konkordije seveda ključna.

Po njegovem odločilni spopad med obema protagonistoma se odvija z domala vzporednimi obrednimi dejanji. Teodozij v okviru svojih priprav že prej vpraša za nasvet puščavnika Janeza iz Likopole in nato opravlja molitveno bedenje, v spremstvu duhovnikov in ljudstva obišče vrsto posvečenih krajev in se na grobovih svetnikov priporoči njihovi priprošnji. S svojo dejavnostjo je, kot je opazila Thelamonova, na moč podoben svetopisemskemu Judu Makabejcu.¹² Vnema nasprotnikov ni nič manjša. Pod Flavijanovim vodstvom po Rufinovo obnovijo žrtvovanja in se ravno tako zatečejo k prerokovanju, katerega rezultat je napoved zanesljive Evgenijeve zmage

7 Rajko Bratož, »Aquileia tra Teodosio e Langobardi«, v: *Aquileia dalle origini alla costituzione del ducato Langobardo*, AAAD LIV (2003), tukaj 497 (dalje: Bratož, »Aquileia«).

8 Thelamon, *Paiens et chretiens*, 313.

9 Hartmut Leppin, *Theodosius der Große: Auf dem Weg zum christlichen Imperium* (Darmstadt, 2003), 209 ss. (dalje: Leppin, *Theodosius*), in Alexander Demandt, *Die Spätantike: Das Römische Reich von Diocletian bis Justinian 284-565 n. Chr.*, 166 (dalje: Demandt, *Die Spätantike*).

10 Matthias Springer, »Die Schlacht am Frigidus als quellenkundliches und literaturgeschichtliches Problem«, v: *Westillyricum und Nordostitalien in der spätrömischen Zeit*, ur. R. Bratož (Ljubljana, 1996), 45-94 (dalje: Springer, »Die Schlacht am Frigidus«).

11 Bratož, »Bitka«, 36.

12 Thelamon, *Paiens et chretiens*, 313.

(podobno likopolski puščavnik napove zmago cesarju, najsi bo še tako krvava).¹³ Med versko vnemo obeh strani je v *Cerkveni zgodovini* kajpak bistven razloček, saj naj bi dejanja Evgenijevih podpornikov služila zgolj povečevanju bere njihovih zmot, s čimer so obsojeni na poraz.¹⁴

Čeravno so njegovi poudarki v nadaljevanju nekoliko drugačni, začne svoj prikaz dogajanj pred bitko in med njo v Rufinovemu presenetljivo podobnem tonu tudi Orozij, za katerega je sicer velikokrat vidno, da ima opise vojnih dogodkov veliko raje od avtorja *Cerkvene zgodovine*. Njegovi pripovedi gotovo ne botruje samo verjetno zajemanje od predhodnika,¹⁵ marveč najbrž kaže na prevladujoče razumevanje izida spopada med krščanskimi sodobniki, hkrati pa na to, da je bila cesarjeva zmaga pri Frigidu med vsemi dogodki iz Orozijeve sodobnosti tista, ki se ji je krščanska interpretacija daleč najbolj prilagajala. Razumljivo je, da španski duhovnik sledi drugačnim ciljem kot Rufin in da zato pride v nadaljevanju opisa bitke celo do bistvenih razlik med njima, na kar je med drugimi opozarjal Zecchini¹⁶ in kar Orozij najprej pokaže s postavljanjem v ospredje drugega (in drugačnega) Teodozijevega protiigralca. Ampak otvoritvene besede Orozijevega besedila o bitki vendarle kažejo na sorodnost z Rufinovim:

Da je bil Teodozij vedno zmagovalec zaradi Božje moči, ne zaradi zaupanja v človeka, v obeh smislih najbolje dokazuje Arbogast. Slednji je po eni strani takrat, ko je bil pokoren Teodoziju, sam kot najmanjši premagal s tolikšno vojaško silo opremljenega Največjega (Maksima), po drugi strani pa je zdaj, ko je imel proti istemu Teodoziju na voljo obilo zbranih galskih in frankovskih sil in se je oprl še na izredno čaščenje malikov, vendarle zlahka podlegel.

(Orozij, *Zgodovina proti poganom* 7,35,12.)

Bralec ima še enkrat občutek, da o izidu bitke ne odločajo razmere na bojišču. Španski duhovnik namreč že v samem začetku napove, kako se bo stvar razpletla, in odgovornost za tak razplet v celoti preloži na Boga. Zaradi njega je Teodozij vedno zmagovalec, ne glede na to, s kom se mora bojevati in s kakšno vojaško silo ta razpolaga. Ne morebitna številčna premoč ne (kot bo razvidno iz nadaljevanja) taktična prednost ne štejeta nič. Do sem se tok Orozijeve misli povsem ujema s tisto iz *Cerkvene zgodovine*, še posebej, ker bo pozneje Božjo naklonjenost cesarju ravno tako povezal z izrazi njegove pobožnosti. Da ga vojaška plat dogodka vendarle bolj zanima, nakaže z izpostavljenostjo vloge Arbogasta (in ne Flavijana) kot vojaškega voditelja Teodozijevih nasprotnikov v odlomku, kakor je že v opisovanju spopadov s prejšnjim uzurpatorjem Maksimom veliko prostora namenil njegovemu poveljniku Andragatiju. Opozoriti velja še, da – drugače kot pri Rufinu – le na tem uvodnem mestu in še na enem ob koncu bitka pri Frigidu nastopa kot krščansko-poganski spopad, a še tu je ta njena razsežnost zgolj nakazana (saj Orozij opozarja na Arbogastovo opiranje na malike). Kot se bo izkazalo pozneje, Španca veliko bolj kot poganski muči »barbarski« problem in vidi v Teodozijevi zmagi predvsem pomemben korak k rešitvi slednjega.¹⁷ Navsezadnje je v Orozijevi optiki smrt malikov nastopila že kot kazen za preganjanje kristjanov pod Dioklecijanom, medtem ko se je v *Cerkveni zgodovini* zavlekla vse do Frigida. Povedano seveda v ničemer ne omaja verske razsežnosti spopada, saj je še vedno Božja volja tista, ki je odločilna.

13 Françoise Thelamon, »Rufin historien de son temps«, v: *Rufino di Concordia e il suo tempo I*, AAAD XXXI (1987), tukaj 54 (dalje: Thelamon, »Rufin historien«).

14 Thelamon, *Paiens et chretiens*, 312.

15 Springer, »Die Schlacht am Frigidus«, 86.

16 Giuseppe Zecchini, »Barbari e Romani in Rufino di Concordia«, v: *Rufino di Concordia e il suo tempo II*, AAAD XXXI (1987), tukaj predvsem 50-60 (dalje: Zecchini, »Barbari e Romani«).

17 Gl. Bratož, »Bitka«, 15, ali Leppin, *Theodosius*, 218.

Slednjič Orozij tukaj nakaže pomemben motiv, ki ga bo zaposloval v nadaljevanju in praktično vse do konca prikaza bitke. Med vrsticami namreč namigne na številčno premoč Teodozijevih nasprotnikov (ko opozarja, da je Arbogast pod Teodozijevo zastavo zmogel Maksima premagati s precej manjšo vojaško silo). Za takšno domnevo po ugotovitvah sodobnih zgodovinarjev kajpak ni imel resne podlage, saj naj bi vzhodna vojska štela nekje med 50.000 in 80.000 mož, zahodna pa le med 30.000 in 40.000 vojakov.¹⁸

Teodozij kot boljši Gideon

Če se sedaj vrnem k Rufinu, je potrebno povedati, da se njegovo poročilo nadaljuje v ustaljenih tirnicah. Lahko bi celo zapisal, da se nadzemljaska razsežnost spopada še stopnjuje, vojaško dogajanje na zemlji pa je potisnjeno še bolj v kot. Tako ni nič čudnega, da prva posledica Teodozijeve pravilne in Flavijanove napačne pobožnosti, o katerih je bil govor nekoliko prej, ni kak otipljiv dogodek na bojišču, marveč beg s pogansko stranjo povezanih demonov. Šele nato mu sledijo stvarnejše vojaške akcije:

Toda brž ko je začel na alpske tesni pritiskati Teodozij, oprt na podporo prave vere, so najprej zbežali prav tisti demoni, ki jim je bilo zaman žrtvovanih toliko žrtev, saj so bili prestrašeni zaradi zavesti o svoji goljufivosti. Za njimi so pobegnili njihovi mojstri in učitelji zmot. Še zlasti Flavijan, zelo učen mož, ki je bil kriv prej sramote kakor pravega zločina, je, čeprav bi lahko utekel, sodil, da zasluži smrt bolj zaradi zmote kot zaradi prestopka. Drugi pa so uredili bojno vrsto, razporedili na vrhu slemenca zasede in sami čakali na bitko ob vznožju gore. Ko so Teodozijeve čete prišle do prvih sovražnih oddelkov in so se slednji takoj vdali zakonitemu cesarju, so se zapletle v izjemno hud spopad z ostalimi, ki so jih bile presenetile na dnu doline.

(Rufin, Cerkvena zgodovina 2,33.)

Bogoslužnim dejanjem sledi dobesedno nekakšno idejno »obglavljenje« Teodozijevih nasprotnikov. Ne le, da ob prihodu vzhodnega cesarja v alpske soteske pobegnejo glavni zaščitniki poganov demoni,¹⁹ marveč si ob spoznanju, da so bile prerokbe pred bitko prazen ništrc, sodi že omenjeni glavni Teodozijev nasprotnik v Rufinovem prikazu Flavijan. Iz opisa njegove smrti in opazke, da ni bil kriv nikakršnega zločina, marveč prej zmote, veje tudi drugje pri kristjanih izpričano spoštovanje do tega zavzetega borca za restavracijo starih kultov,²⁰ ki ga Rufin obenem učinkovito prikaže kot žrtev mistifikacij poganskih svečenikov.²¹ Sočasno komentar Flavijanovega konca napoveduje sklepno – in dejansko težko razumljivo²² – misel, da je za premagane pogane smrt večja sreča od življenja v sramoti. Ob tovrstnem popolnem polomu Evgenijevih podpornikov ostane za eno ključnih prelomnic v boju, prestopu dela zahodne vojske na stran vzhodnega cesarja,²³ le malo prostora in besed, čeravno je verjetno prav slednja dala povod za Flavijanov samomor (če ni do njega prišlo celo šele po bitki), ki je v Rufinovi predstavitvi pred njo.²⁴ Pač pa sklepni stavek navedenega odlomka z opozorilom na hude boje z delom vojske, ki je ostala zvesta Evgeniju, v globokih dolinah napoveduje vpeljavo

18 Gl. Bratož, "Bitka", 36. Prim. še Leppin, *Theodosius*, 218, in Bratož, "Aquilaia", 496.

19 O Rufinovi predstavi o poganskih bogovih kot demonih prim. kratko Thelamon, "Rufin historien", 53 s.

20 Gl. Demandt, *Die Spätantike*, 166.

21 Thelamon, "Rufin historien", 53.

22 Bratož, "Bitka", 12.

23 O prelomnosti in odločilnem pomenu tega prestopa pišejo med drugimi Bratož, "Bitka", 37 s., Springer, "Die Schlacht am Frigidus", 76 in passim, Leppin, *Theodosius*, 219.

24 Bratož, "Bitka", 38.

dramatičnega momenta v sicer po vsem videzu že odločen spopad, ko bo cerkveni zgodovinar iz Konkordije zagate Teodozijeve vojske, ki so bile v prvem delu bitke precejšnje,²⁵ izkoristil za (še eno) povezavo svoje narative s svetopisemsko. Vendar o tem več nekoliko kasneje.

Orozij je svoj prikaz nadaljeval najprej tako, da je v prej citiranem odlomku zgolj nakazano domnevo o precejšnji premoči zahodne armade stopnjeval domala do absurdnih razsežnosti²⁶ in ob tem še enkrat izrazil svoje – Rufinovemu enako – prepričanje, da si je Teodozij že pred bojem pridobil Božjo naklonjenost, spričo česar mu zmaga pri Frigidu ne more uiti. Zato ga ne more streti niti taktična prednost nasprotnika, ki dopolnjuje prej omenjeno večjo številčnost njegovih čet. V popolnoma brezizhodnem položaju, ko naj bi ga njegovi zapustili, sovražniki pa obkolili, se cesar v celoti zaneša na molitev. In takoj se odpre pot k zmagi:

Evgenij in Arbogast sta na poljih pripravila in razporedila bojne vrste, alpske tesni in prelaze, ki jih ni mogoče obiti, pa sta zasedla z zvito nastavljenimi zasedami. Zmagala bi bila že zaradi tega bojnega razporeda samega, četudi bi imela manj številčno in šibkejšo vojsko. Teodozij, ki je bil na vrhu Alp, pa se je odrekal jedi in spancu. Vedel je, da so ga njegovi zapustili, toda ni vedel, da je obkoljen od sovražnikov. S telesom je ležal na tleh, medtem ko je duha upiral v nebo in sam molil h Kristusu, edinemu, ki je vsemogočen. Nato je, potem ko je noč brez spanja prebil v neprestani molitvi in za priče svoje molitve za seboj pustil potoke solz, ki jih je bil pretil kot ceno za nebeško varstvo, povsem sam poln zaupanja prijel za orožje, ker je vedel, da ni sam. Z znamenjem križa je dal znak za bitko in se podal v boj: zmagal bi bil, četudi mu ne bi sledil nihče. Kot prva pot k rešitvi se je pojavil Arbition, komes sovražne vojske. Ko je v vse naokrog postavljene zasede ujel nič hudega slutečega cesarja, se je nenadoma spreobrnil k spoštovanju do pričujočega avgusta in ga ni zgolj rešil nevarnosti, marveč mu je celo priskočil na pomoč.

(Orozij, Zgodovina proti poganom 7,35,13-16.)

Prezbiter iz Brakare nadgradi celo Gideonovo zgodbo iz starozavezne *Knjige sodnikov*, katere sledove bomo nekoliko pozneje razbirali ob Rufinovem prikazu. Ne samo, da bi Teodoziju za uspeh zadostovali maloštevilni vojaki kot omenjenemu sodniku, zaradi svoje pobožnosti bi celo kar sam posekal sovražne čete, ki so, kot rečeno, vsestransko v prednosti. Pripomniti je potrebno, da je avtor *Zgodovine poganov* v svojem dramatičnem opisu izrazov vladarjeve pobožnosti in začetka bitke z znamenjem križa na neki način združil Rufinov opis dejavnosti (resda obeh strani) pred bitko in znamenite Teodozijeve prošnje za teofanijo po slabem ali kar katastrofalnem uvodnem delu, ki se v opisih boja pri Frigidu pojavlja že od prve omembe pri Ambroziju.²⁷ Kajpak je na takem ozadju prestop dela zahodne vojske enako kot v *Cerkveni zgodovini* na stranskem tiru, čeprav ga Orozij dopolni z več podrobnostmi.²⁸ Med njimi je za poznavanje bitke in njenih udeležencev najpomembnejša ta, da kot prvi poimensko navede Arbitiona, poveljnika skupine, ki prestopi.²⁹

25 Gl. Bratož, "Aquilaia", 496.

26 Prim. Springer, "Die Schlacht am Frigidus", 64.

27 O tem gl. Bratož, "Bitka", 9.

28 Pri čemer Springer, "Die Schlacht am Frigidus", 64, decidirano meni, da je opis obkolitve ponesrečen in potemtakem neverodostojen.

29 Bratož, "Bitka", 15.

Tudi Rufin, kot omenjeno, v nadaljevanju svoje pripovedi uvede Gideonov motiv,³⁰ pri čemer je zmernejši od mlajšega sodobnika. Ko poroča o zapletu pri cesarjevi poti do zmage, ga namreč ne pusti čisto samega:

Zmaga se je nekaj časa nagibala zdaj na eno, zdaj na drugo stran, barbarske pomožne čete so bile že odbite in so se zapodile v beg. A to se ni zgodilo, da bi bil Teodozij poražen, temveč da ne bi bilo videti, da je zmagal s pomočjo barbarov. Tedaj je cesar, ko je videl proti sebi obrnjene vrste svojih vojakov, stoječ na visoki skali, od koder je lahko videl obe vojski in je bil hkrati sam vsem na očeh, vrgel orožje predse, se kakor po navadi zatekel k Božji pomoči in, ležeč pred Božjim obličjem, vzkliknil: »Vsemogočni Bog, ti veš, da sem se v te boje, ki so sad, kot menim, pravičnega maščevanja, podal v imenu Kristusa, tvojega sina. Če ni tako, me kaznuj, če pa sem prišel sem iz upravičenega razloga in z zaupanjem vate, podaj svojim desnico, da, ne porečejo morda pogani, kje je njihov Bog?«. Ker so bili navzoči poveljniki prepričani, da je Bog uslišal to molitev pobožnega vladarja, so se ojunačili za prelivanje krvi. Zlasti Bakurij, mož, ki se je odlikoval po veri, pobožnosti, duhovni in telesni moči in je bil upravičeno Teodozijev spremljevalec in tovariš, je vsevprek pobijal najbližje sovražnike s kopjem, sulico in mečem, prebil njihove strnjene in zgetene vrste ter si skozi tisoče valujočih teles in nakopičenih trupel utrl pot vse do tirana. Kar se je zgodilo, bodo brezbožneži nemara komaj verjeli. Izvedeli smo namreč, da se je po omenjeni cesarjevi molitvi k Bogu dvignil tako silovit veter, da je obrnil kopja sovražnikov proti njim samim. Ker je veter divjal z neznansko močjo, je odbil vsa sovražnikova kopja in omajal ali po Božji volji kar zlomil pogum nasprotnikov. Čeprav se je vojskovodja Arbogast pogumno bojeval proti Božji volji, so Evgenija z rokami, zvezanimi na hrbtu, pripeljali Teodoziju pred noge in tam je bilo konec njegovega življenja in boja.

(Rufin, *Cerkvena zgodovina* 2,33.)

Odlomek vsebuje vrsto pomembnih poudarkov. Opozorilo na negotov izid bitke omogoči piscu po eni strani še enkrat zapisati Teodozijevo zmago predvsem na Božji rovaš, kakor se to zgodi v svetopisemski pripovedi o Gideonu, po drugi strani pa lahko da vsaj malo duška svojemu nerazpoloženju do »barbarov«,³¹ ki so že nekaj let po bitki pustošili po Italiji in dali povod za objavo njegovega prevoda in nadaljevanja *Cerkvene zgodovine*, o čemer je bil govor veliko prej. Seveda je v svoji »protibarbarski« notni zmernejši kot pozneje Orozij.³² Slednjič težak položaj na bojišču odpre pot nedvomno osrednjemu delu odlomka, tudi v najstarejših omembah bitke pri Ambroziju evocirani Teodozijevi dramatični prošnji za Božji poseg,³³ kar dodatno podkrepi Rufinovo videnje frigidskega spopada kot dogodka, o katerem je bilo odločeno v nebeški sferi. Poudariti je potrebno, da je »čudež z vetrom« (oziroma z viharjem), ki je v poznejšem izročilu o bitki napredoval v najpomembnejši element Teodozijeve zmage in sta ga zelo izpostavila celo Seeck in Veith,³⁴ še precej v ozadju, ker cesarjevi molitvi najprej sledi učinkovita akcija Teodozijevega iberskega zaveznika Bakurija,³⁵ Rufin ga v prvi knjigi svojega dodatka omenja kot

30 Zanj gl. *Sod* 6,1-7,25, zlasti pa 7,2-8.

31 Thelamon, *Paiens et chretiens*, 317.

32 Zecchini, „Barbari e Romani“, 56.

33 O njej mdr. Thelamon, *Paiens et chretiens*, 319 z op. 173 (kjer navaja vrsto vzorov za tako prošnjo od Eneja do Mojzesa), Thelamon, „Rufin historien“, 53, Bratož, „Bitka“, 12, Springer, „Die Schlacht am Frigidus“, 60, 78 in 85.

34 Gl. Otto Seeck in Georg Veith, „Die Schlacht am Frigidus“, *Klio* 13 (1913), tukaj zlasti 465 ss. (dalje: Seeck-Veith, „Die Schlacht“). Do njunega pripisovanja odločilnega pomena viharju med bitko je (po mojem mnenju v veliki meri upravičeno) izrazito kritičen Springer, „Die Schlacht am Frigidus“, predvsem 77-84.

35 Na to opozarja že Springer, „Die Schlacht am Frigidus“, 78.

svoj vir za pokristjanjevanje današnje Gruzije.³⁶ O njegovi usodi sta sicer krožili dve nasprotni različici: po eni (Zosimovi) naj bi namreč junaško padel že prvi dan bitke.³⁷

Vsekakor pa vihar uničujoče vpliva na moralo nasprotne vojske. Nadaljnji odpor se izkaže za nesmiselnega kljub Arbogastovemu pogumu (omenjeni Frank v Rufinovi narativi le tukaj nastopa v bolj izpostavljeni vlogi) in spopad se zaključi z Evgenijevo smrtjo pred Teodozijem. Sledi le še (že navedena) zaključna ocena konkordijskega zgodovinarja o bitki pri Frigidu kot (dokončnem) porazu poganstva, česar naj bi bil Teodozij vesel neprimerno bolj kot zmage same.

Vihar in humana vojna

Orozijeva pripoved se, potem ko poudari Teodozijevo popolno osamljenost in hkrati njegovo zavest, da lahko zmaga tudi sam, precej loči od opisane Rufinove. Ne gre samo za to, da je španski duhovnik izpustil dramatični Teodozijev nastop pred vojsko in nekaj njegovih prvin vključil v molitveno sceno pred začetkom bitke (kot sem opisal nekoliko prej), marveč hkrati noče nič vedeti za kakšne cesarjeve težave na bojišču. Po eni strani te zanj niso bistvene – kot v smislu vpliva na izid niso bistvene niti za Rufina, saj je ta za oba krščanska zgodovinarja vnaprej jasen – po drugi strani pa bi se razpredanje o njih slabo prilegalo njegovi končni in ključni ugotovitvi o nekrvavem značaju bitke. Zato jih mimogrede odpravi šele ob koncu svoje pripovedi, ko zgolj z zamahom roke omeni velikanski gotski krvni davek³⁸ in za edini žrtvi bitke razglasi Evgenija in Arbogasta, s čimer je v neposrednem nasprotju z Rufinovo različico, čeprav je treba reči, da po bitki sami niti ta ne poudarja strahotnih izgub (pač pa jih Janez iz Likopole - pred bitko – izrecno napove).³⁹ Orozij noče ničesar vedeti niti o izpostavljeni vlogi (sicer katoliškega) barbara Bakurija, ki ga sploh ne omenja.⁴⁰ Glede na Rufina izpuščene podrobnosti nadomesti zlasti z natančnejšim opisom posega viharja v boj:⁴¹

A ko so prišli do bližnjega kraja, kjer naj bi potekal boj, je sovražnikom butnil v obraz nedopovedljivo močan veter. Kopja, ki so jih zagnali naši, je nosil po zraku silneje, kakor bi bilo v človeški moči, letela so skozi velikansko praznino in skoraj nikjer jim ni bilo dano pasti, ne da bi prej zadela. Razen tega se je ta nenadni veter zaletaval ob ščite sovražnikov in z njimi včasih butal ob njihove prsi, včasih jim jih je trdovratno tiščal v obraz in s tem zapiral pogled, drugič jim jih je odtrgal, s čimer je razgalil njihova telesa, znova drugič je ščite obračal in jih tiščal sovražnikom v hrbet. Tudi kopja, ki so jih z vso silo vrgli sami, je prestregel sunek vetra, jih zasukal in pognal nazaj, da so se pogubno zabadala vanje. Strah človeške vesti si je poiskal edini izhod, kajti nenadoma se je sovražnikova vojska, ki jo je potolklo le malo Teodozijevih vojakov, vdala zmagovitemu cesarju. Evgenija so ujeli in ubili, Arbogast se je usmrtil sam. Tako je bilo državljanske vojne tudi tukaj konec s smrtjo dveh ljudi, če ne upoštevamo tistih deset tisoč Gotov, ki jih je, ker jih je Teodozij poslal naprej, Arbogast menda pobil do zadnjega: njihova poguba je bila dobiček in njihov poraz zmaga.

(Orozij, *Zgodovina proti poganom* 7,35,17-19.)

Orozija z Rufinom še najbolj povezuje opis odziva Evgenijeve vojske na vihar, ki jih kot v *Cerkveni zgodovini* prepriča o nesmiselnosti nadaljnega odpora. Razen podrobnejšega opisa viharja

36 O Bakuriju in Rufinu prim. Thelamon, „Rufin historien“, 56, in Zecchini, „Barbari e Romani“, 35-37.

37 Bratož, „Bitka“, 37.

38 O njem mdr. Bratož, „Bitka“, 15 in 38, in Leppin, *Theodosius*, 218.

39 Prim. Predvsem Zecchini, „Barbari e Romani“, 47-49.

40 Ibidem, 50.

41 Precej neprijazno oceno te razširitve si prisluži pri Springer, „Die Schlacht am Frigidus“, 85.

Zgodovina proti poganom Rufinovo različico nadgradi z omembo Arbogastovega samomora⁴² in seveda s poudarjanjem majhnega števila žrtev, ob hkratnem veselju nad množičnim pokolom cesarjevih gotskih zaveznikov, ki naj bi občutek veličastne zmage samo še okrepil.

Orozij svojo pripoved o bitki pri Frigidu zaključí s ponovitvijo že povedanega o tem, da je bila za Teodozijevo zmago odločilna njegova pobožnost, medtem ko so se njegovi nasprotniki zmotno zanašali na lastne sile in na malike, kar je šele njegovo drugo opozorilo (in vnovič nekako postransko), da je šlo hkrati za obračun s poganstvom. Veliko pomembnejša zanj je vključitev spopada v temeljno shemo o izboljševanju časov po nastopu krščanstva. V tem okviru mu razen domnevnega majhnega števila padlih seveda še kako prav pride Teodozijeve pomilostitev nasprotnikov,⁴³ za katero si je zelo prizadeval škof Ambrozij.⁴⁴ Omogoči mu, da v nekakšnem namišljenem dvogovoru z nasprotniki razglasi vojno med Teodozijem in Evgenijem za najbolj upravičeno in sočasno najbolj humano vojno v rimski zgodovini in za nameček za potrditev – podobno kot nekaj let prej Avguštin – retorično učinkovito mobilizira zgolj formalno pokristjanenega dvornega pesnika Klavdijana (ki ga proglasi kar za *pervicasissimus paganus*).⁴⁵

Avguštinovo videnje bitk

Najkrajši med prikazi bitke pri Frigidu obravnavanih piscev je Avguštinov, ki zavzema osrednji del njegovega Teodoziju posvečenega poglavja v *Božjem mestu*.⁴⁶ Glavni poudarki hiponskega škofa družijo s predhodnikom Rufinom in učencem Orozijem, čeprav ima Zecchini gotovo prav, da mu je bližja Rufinova optika.⁴⁷ Predvsem v *Božjem mestu* kot dobrih deset let prej v *Cerkveni zgodovini* izstopa poudarjanje idejnega ali kar ideološkega ozadja bitke kot dramatičnega spopada med krščanstvom in poganstvom. To ost, ki jo bo Orozij le nekaj let pozneje močno okrnil, Avguštin z ozirom na Rufina še zaostri, ko doda dve novi bistveni podrobnosti, saj je jasno, da so zanj pogani (z njimi vred tudi Judje in heretiki) celo po letu 410 bistveno hujša nevarnost od barbarov, glavnega trna v Orozijevo peti.⁴⁸ V tem duhu v Teodozijevelem elogiju beremo:

Trden v veri je strl še drugega tirana Evgenija, ki je bil nezakonito postavljen na mesto tega cesarja (sc. Valentinijana), potem ko je znova prejel preroški odgovor. Proti njegovi mogočni vojski se je bojeval bolj z molitvijo kot z mečem. Vojaki, ki so bili navzoči, so nam pripovedovali, da jim je, ker je s Teodozijeve strani proti sovražniku pihal silen veter, iztrgalo iz rok kopja, ki so jih vihteli. In veter jim ni samo odnesel vsega, kar so metali proti nasprotnikom, marveč je njihova kopja celo obrnil v njihova lastna telesa. Zato je tudi pesnik Klavdijan, sicer tujec Kristusovemu imenu, v svoji hvalnici Tedoziju dejal:

S tabo je Bog, na tvojih straneh nebo se vojskuje, / tvojemu zvoku zavezniške sile vetrov so pokorne.

Ko je zmagal, kot je veroval in napovedoval, je dal porušiti Jupitrove kipe, ki so jih z nekakšnimi obredi posvetili zoper njega in jih postavili v Alpah. Njihove bliske je, ker so bili zlati, veselo in dobrohotno podaril svojim slom, ki so se (ker jim je to dovoljevalo veselje nad

42 O njem Bratož, "Bitka", 8, 15 in 38; Leppin, *Theodosius*, 219.

43 O njej med drugim Bratož, "Bitka", 38 s.; Leppin, *Theodosius*, 219 s.; Demandt, *Die Spätantike*, 167 s.

44 Bratož, "Aquilaia", 497.

45 O njegovih omembah bitke pri Frigidu prim. Bratož, "Bitka", 7 s.; Springer, "Die Schlacht am Frigidus", 54-57.

46 Za analize Avguštinove pripovedi o bitki gl. Pierre Courcelle, "Jugements de Rufin et de Saint Augustine sur les empereurs du IVe siècle et la défaite suprême du paganisme, *Revue des études anciennes* LXXI (1969), tukaj 111-123 (dalje: Courcelle, "Jugements"); Bratož, "Bitka" 1994, 14; Springer, "Die Schlacht am Frigidus", 61.

47 Gl. Zecchini, "Barbari e Romani", 57.

48 Zecchini, "Barbari e Romani", 56.

zmago) šalili in govorili, da bi bili radi zadeti od njih. Od sinov svojih sovražnikov – slednje je, ne na njegov ukaz, odnesel bojni metež – ki so se, tudi če še niso bili kristjani, zatekli v cerkve, je ob tej priložnosti hotel, da to postanejo, in jih vzljubil s krščansko ljubeznijo. Ni jim zaplenil premoženja in jim je celo povečal časti.

(Avguštin, *Božje mesto* 5,26.)

Veliko stvari je znanih iz poprej podrobno obravnavanih poročil. Tako z Rufinom kot z Orozijem ga druží mnenje, da je Teodozij zmagal bolj z molitvijo kot z delovanjem na bojnem polju, čeprav odločilni pomen njegove verske priprave ni podčrtan v tako dramatičnih barvah kot v ostalih dveh besedilih. Pač pa vlogo idejnega ozadja spopada nedvomno utrjuje novost, omemba Jupitrovih kipov z zlatimi strelami, ki da so jih cesarjevi nasprotniki postavili v Alpah pred bitko, in njihove usode po spopadu. To bi kajpak kazalo, da je Evgenijeva stran dejansko stavila na "pogansko karto", kar je vsaj med novejšimi raziskovalci sporno. Brez omembe ne ostane niti (Janezova) prerokba pred bitko, vendar drugače kot pri Rufinu ni nobenih podatkov o naravi spopada. Ker nikjer ni nakazan niti (vmesni) težak položaj pozneje zmagovite vojske na bojišču, bi v povezavi z zaključno mislijo o neznanski »prednosti« državljske vojne med Teodozijem in Evgenijem pred tistimi iz republikanskega obdobja rimske zgodovine smeli sklepati na večjo škofovo bližino Orozijevega videnju vprašanja (ne)krvave narave bitke. Še zlasti, ker opis bitke pri Frigidu sklepa prvo pentado *Božjega mesta*, kjer je imel Avguštin še najbolj pred očmi neposredni povod svojega pisanja, tj. poganske očitke o slabših časih po zmagi krščanstva. Podobno kot oba druga krščanska latinska pisca tudi on vsaj namigne na številčno premoč Teodozijevega nasprotnikov (saj njihovo vojsko poimenuje *robustissimus exercitus*). Čudež z vetrom omeni bolj na kratko, a se, kot sem omenil, edini sklicuje na očitvidce,⁴⁹ z Orozijem vred pa še na (spet izrecno za pogana razglašena) Klavdijana.⁵⁰

Z Orozijevo predstavitevijo se hkrati ujemajo sklepni akordi poročila o bitki sami. A opozorilu na amnestijo,⁵¹ ki ga pri Rufinu ni, doda izrazito »rufinovsko« noto, ko jo poveže s pokristjanjenjem (očitno poganskih) Evgenijevih privrženec.⁵² Prav amnestija mu končno omogoči, da pasus o Frigidu sklene s primerjavo državljskih vojn nekoč in v krščanskih časih (na zelo podoben način bo stvar zaključil Orozij).

Če sklenem, menim, da je upravičena trditev, da so vsi trije obravnavani pisci (in velika večina kristjanov z njimi) v Teodozijevo zmago pri Frigidu z njeno predzgodovino, potekom in razpletom gledali enega redkih neoporečnih eksemplov nagrajene »prave« pobožnosti v sodobni zgodovini.⁵³ Zatorej v ospredju njihove pripovedi niso podatki o bitki,⁵⁴ o katerih Orozij povsem nedvoumno pove, da so tako ali tako vsem bralcem dobro znani, marveč krščanska

49 Kar Springer, "Die Schlacht am Frigidus", 85, odpravi kot konvencijo v pripovedih o čudežih. V podobni smeri razmišlja že Courcelle, "Jugements", zlasti 122.

50 O njegovem ravnanju s Klavdijanovimi verzí gl. Bratož, "Bitka", 14, op. 51.

51 Njegovo poročilo potrjujejo dva po Teodozijevo smrti izdana Honorijeva zakona (*CTh* 15,14,11 z dne 18. 5. in *CTh* 15,14,12 z dne 17. 6. 395). Gl. Bratož, "Aquilaia", 500, z op. 129. Da naj bi cesar poražencem še povečal časti, je pretiravanje. Gl. Bratož, "Bitka", 14.

52 Duhu te Avguštinove trditve se zelo približa ocena pri Demandt, *Die Spätantike*, 167, češ da Teodozij Evgenijevim privrženecem zagotovi amnestijo, a ne tolerance za poganstvo.

53 O kakršnih za dobro stoletje prej Eberhard Heck, *Me theomáchein* (Frankfurt, 1987), predvsem 141 s. in 175-180, ugotavlja, da jih je kristjanom v polemiki s pogani (precej) primanjkovalo.

54 Nihče od trojice tako ne opredeli časa bitke in ne omenja, da bi trajala dva dni. To kljub ugovoru pri Springer, "Die Schlacht am Frigidus", 89-91, kot dejstvo še vedno sprejemata denimo Leppin, *Theodosius*, 217, ali Demandt, *Die Spätantike*, 167. O bitki zgolj 6. septembra 394 govori – ob Springerju – Bratož, "Aquilaia", 496. Tudi informacije o kraju bitke in njenih udeležencih so pri vseh obravnavanih piscih skope.

interpretacija dogajanja, v kateri je seveda v ospredju pobožnost zmagovitega vladarja. Slednjo lahko pisci glede na dejanski razplet *post festum* res razglasijo za zadosten pogoj za uspeh, ne da bi morali (prehudo) potvarjati dejstva, če izvzamemo v glavnem blago opozarjanje na nasprotnikovo številčno premoč. A ker gre za eksempl, so dejstva v primeru Frigida kajpak predvsem ilustrativno gradivo, kar jasno vpliva na njihov izbor. In četudi je šlo v spopadu pri Frigidu predvsem za sklepni akord še ene uzurpacije in z njo povezane državljanske vojne, ki nista bili za iztekajoče se 4. stoletje seveda nič neobičajnega, je prav po zaslugi obravnavanih prikazov slednji sočasno obveljal za dokončni poraz rimskega poganstva.

O avtorju:

Dr. Aleš Maver, rojen 1978 v Mariboru, je docent za zgodovino starega veka in lektor za latinščino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. Je avtor monografije *Religiosi et profani usta principes: Rimski cesarji od Avgusta do Teodozija v latinskem krščanskem zgodovinopisju 4. In 5. stoletja* in okrog desetih izvirnih znanstvenih člankov. Zanimajo ga predvsem zgodovina pozne antike, zgodovina zgodnjega krščanstva in krščanska apologetika v tem obdobju. Njegova konjička sta stranke in volitve ter vožnja z vlakom.

dr. Primož Krečič:

CESARJA KONSTANTIN IN TEODOZIJ V ODNOSU DO KRŠČANSTVA

Ko je Konstantin prišel na svet, je bilo krščanstvo težko vprašanje vseh mislecev. Marsikateri učenjak se je spreobrn timer. Kristjani so bili vplivni in preprosti ljudje. Ta osebna vera je predstavljala alternativo tedanjemu poganstvu, čeprav je doživljalo obdobja s hudimi preganjanji in je kot nekakšna duhovna elita ostajalo še vedno kot manjšina. V tem razmišljanju nas zanima, kako sta cesarja Konstantin in Teodozij vplivala na njegov razmah.

Zmaga pri Milvijskem mostu

Četrto stoletje se je za kristjane in krščansko Cerkev začelo zelo težko. Na začetku tega stoletja je cesar Dioklecijan pripravil zelo hudo preganjanje, ki je pustilo za sabo veliko število mučencev. Za njim so rimskemu imperiju vladali štirje so-cesarji, ki naj bi delovali povezano. Dva sta si delila bogati rimski Vzhod, dva pa Zahod, Licinij in Konstantin, ki so mu pripadale Galija, Anglija in Španija. Ta bi moral dobiti še Italijo, pa se je umešal Maksencij. Konstantin je šel nad Maksencija, da bi mu odvzel Italijo in se med pohodom spreobrn timer.

Leta 312 je imel Konstantin preroške sanje, v katerih mu je bilo napovedano, da bo zmagal pod znamenjem križa. 28. oktobra 312 je izbojeval ob Tiberi zmago, ki je prišla v zgodovino kot bitka pri Milvijskem mostu. V tej bitki so nosili Konstantinovi vojaki na svojih ščitih znamenje za vero svojega voditelja. Šlo je za Kristusov monogram, sestavljen iz grških črk X in P, ki sta bili zapisani druga čez drugo. Tedaj se je tudi zgodil veliki zgodovinski prelom med pogansko religijo in krščanstvom. Namreč, že pred tem, leta 311, se je eden od so-cesarjev odločil, da temu preganjanju kristjanov naredi konec, zato je z zakonom ukazal versko strpnost. Ugotovil je, da so se ob preganjanju nekateri odrekli krščanstvu, da bi se rešili, vendar se niso vrnili k poganstvu. Konstantin pa je temu krščanstvu dal družbeno vlogo.

Na drugem delu cesarstva je pogan Licinij prav tako opustil preganjanje kristjanov in premagal so-cesarja, ki je še preganjal kristjane. Tudi Licinij je imel sanje v noči pred bitko, ko mu je angel povedal, da bo zmagal, če se bo poklonil 'najvišjemu bogu'. Vojakom je naročil naj se mu priporočijo (Laktancij, *De mortibus persecutorum*, XLVI, 3). Po zmagi je razglasil versko toleranco. Sovladarja pa sta se v Milanu dogovorila, da bosta svoje podanike, pogane in kristjane obravnavala enakovredno. Sklenila sta kompromis, ki sicer ni bil načelen, vendar pa zelo potreben za dobo miru, za kar si je Konstantin prizadeval v svoji vladavini (Laktancij, XLIII, 6). Takrat je bilo kristjanov v cesarstvu od 5-10% prebivalstva. Zlasti v Afriki in na Vzhodu se je širilo z zgledom od ene družine do druge. V tem smislu je bil ta delež morda še večji. Kljub temu je bilo to dejanje drzno, državotvorno in usmerjeno v prihodnost.

Svetovne razsežnosti

Deset let pozneje, leta 324, je krščanska vera dobila svetovne razsežnosti. Konstantin je premagal Licinija, ki je začel preganjab kristjane. Tako je znova vzpostavil enotnost rimskega imperija in združil obe polovici cesarstva. V tem cesarstvu je imelo krščanstvo pomembno vlogo, obenem pa se je Konstantin trudil za vzpostavljanje miru in složnosti. Pogonom z Vzhoda je obljubil enake pravice kot kristjanom. V bistvu se njegova politika do religije in krščanstva ni spreminjala. Od

zime 212-213 so bile vse njegove odločitve usmerjene v prizadevanje, da bi krščanski temelji in prihodnost zagotovili vsemu rimskemu svetu. Vključil je Cerkev, med pomembne ustanove za državo, vendar pri tem ni oviral poganskih ustanov, obenem pa je v uradnih dokumentih poganstvo razglasil za bedno praznoverje. Krščanstvo je postalo osebno vladarjevo prepričanje, lahko pa ga je po svoji nameri tudi podpiral. Konstantin svoje vere ni nikoli vsiljeval. Prepovedoval pa je češčenje cesarja, kristjane je odvezal od sodelovanja pri poganskih obredih, tudi če bi se iz službenih dolžnosti morali udeležiti. Čeprav si je goreče želel, da bi njegova ljudstva postala krščanska, si ni zadal, da bi jih spreobrnili. Poganov ni preganjal, ni jih oviral zaradi tega pri napredovanju. Njegovi nasledniki so se tega držali in spreobračanje prepuščali Cerkvi. Zdelo se mu je nujno prepovedati žrtvovanja lažnim bogovom in demonom. Miselno se je vedno postavil na stran kristjanov. Leta 314, po tem, ko je postal gospodar vzhodnega dela cesarstva, je pisal škofom in poudaril, kako »nezdružljivo je s sveto, večno, nepredstavljivo ljubeznijo našega Boga, da bi puščali človeštvo bloditi v temi zmote« (Evzebij, *Konstantinovo življenje II*, 56). V odnosu do škofov je prevzel vlogo nekakšnega predsednika Cerkve, tako se je vmešaval v cerkvene zadeve in včasih tudi ostro posegel proti slabim kristjanom in heretikom. Tako se je v njegovem času odvijal prvi ekumenski koncil v Niceji, ki je zadal odločilen udarec arijanizmu, ki je trdil, da Kristus ni enak Bogu. Na koncilu so sprejeli dogmatično formulo homousios, da je Kristus enega bistva ali so-bistva z Očetom. Zmaga nad heretiki je okrepila katoliško pravovernost in večjo edinost cesarstva.

Paul Veyne pravi, da Konstantin ni bil cinik in preračunljivec ali praznovernež, za kakršnega so ga razglášali še do nedavnega. Bil je mož, ki je gledal na svet v širokih perspektivah. Po spreobrnjenju je dobil moško odločnost, da je usmerjal zgodovino in rešil človeštvo. Zavedal se je, da je njegova vladavina v verskem pogledu prelomna, da mora izvršiti veliko nalogo (Veyne, *Kako je naš svet postal krščanski (312-394)* (Ljubljana: Modrijan, 2010), 10).

Vsekakor je bila zanimiva njegova religiozna pot. Čeprav je doživel prikazen v sanjah in napovedano zmago pri Milvijskem mostu, ni bil to edini dogodek, ki je sprožil njegovo spreobrnjenje. Verjetno se je v tistem času odločal za spreobrnjenje ali pa se je, če se je spreobrnil pred časom, takrat namenil javno nositi znamenja svoje nove vere (Veyne, 62). Vendar se po spreobrnjenju ni dal takoj krstiti. Ta zamik krsta tedaj ni bila taka redkost, ker je krst pomenil popolno predanost Kristusu in Bogu, po kateri ne more biti več odstopa. Zato so se mnogi, med njimi tudi Konstantin, krstili šele proti koncu življenja. Evzebij pravi, da se je krstil, ko se mu je približala smrtna ura: »zaupal je namreč, da bo odrešilna kopel izmila vse grehe, ki mu jih je bilo kot smrtniku namenjeno storiti« (Evzebij, IV, 61, 2). Konstantin je živel pred tem v zaupljivem odnosu s škofi in z njimi urejal verske in tudi splošno-družbene zadeve. Ni pa mogel sodelovati pri maši in prejeti obhajila. Morda se je tako pripravljaj na krst, da bi se čim bolj očistil krivde ob umoru žene Favste in njenega bastarda Krispa. Vojska je namreč izvedla preventivni pobj, da bi preprečila državljanske vojne. Tako so bili ubiti vsi Konstantinovi bratje in skoraj vsi nečaki, razen Julijana, ki je bil zatopljen v knjige in tedaj ni kazal nikakršnega zanimanja za družbeno dogajanje. Veyne pravi, da je bil močan razlog za odlašanje s krstom politične narave. Cesar je imel sodne in vojaške funkcije, ko je moral pogosto prijeti za orožje, kar ni šlo skupaj s krščanstvom, ki temelji na nenasilju (Veyne, 63). Tudi Konstantinov sin Konstancij II se je dal krstiti šele na smrtni postelji.

Sobivanje dveh religij

Konstantin je spoznal, da bi nastal prevelik odpor, če bi zaukazal spreobrniti pogane. Ohranil je versko strpnost in zato sta sobivala poganstvo in krščanstvo. Ta pragmatizem je imel veliko prednost, poganov ni silil k spreobrnjenju, zato niso bili proti njemu in tudi ne proti krščanstvu.

Ti so predstavljali duhovno elito, pred njimi pa je trpela le skupina poganskih izobražencev, ki ni mogla sprejeti novega krščanskega dejstva. Ko je leta 324 združil Vzhod in Zahod, so njegovi razglasi postali bolj osebni kot uradni. Prišli so izpod peresa prepričanega kristjana, za katerega je krščanstvo edina prava vera in jo tudi podpira močna Božja roka, ki se je pokazala v nekaterih zmagah. Vendar pa ni ukrepal zoper pogansko vero, da bo v cesarstvu vladal mir. Dovolil je praznovanja, tudi gladiatorske igre, odobril je cesarskega svečenika, vendar mu je prepovedal, da bi ime njegove dinastije skrunil s krvjo žrtev. Po drugi strani pa je Konstantin krščanstvu vseeno zagotovil poseben položaj. Kristjanom ni bilo treba priti v stik s poganskimi daritvami, saj so bili krščanski sodniki odvezani od sodelovanja pri poganskem obredu lustracij. Vse kristjane je odvezal od bojevanja v areni, gladiatorjev niso sprejemali v okrilje Cerkve. Pri tem pa je ohranjal pravilo, da je vero uveljavljal zgolj znotraj osebne sfere. Čeprav je pogansko češčenje utrpevalo pravo škodo šele pod njegovim naslednikom, je Konstantin zaslužen, da se je začelo postopno pokristjanjevanje cesarstva. Bistvo torej ni bilo v tem, da je bilo kristjanov malo, pač pa v tem, da je imelo krščanstvo premoč nad poganstvom in je bila njegova vloga v javnem mnenju in razpravah izredno pomembna. Krščanstvo je dobilo svoje mesto v okviru države, čeprav je ohranilo svojo opredeljenost in svežino. Preobrazba iz majhne skupine v veliko družbeno silo je bila počasna, vendar uspešna, še posebno ob podpori cesarjev, ki so Cerkev tudi gmotno podpirali. Sveti Avguštin je na prehodu v 5. stoletje zapisal, da se avtoriteta krščanske vere razliva po vsej zemeljski obli (Izpovedi VI, XI, 19).

Konstantin je kristjanom vrnil premoženje, ki so ga jim zaplenili med preganjanji. Skušal je dati tudi krščanskim duhovnikom in škofom podoben status kot so ga imeli do tedaj poganski duhovniki. Duhovnike je oprostil javnih funkcij in dolžnosti, da bi se lahko posvečali svoji službi v dobro cesarstva in vseh ljudi (Evzebij, X, 6.7). Rimskemu škofu je dal zgraditi veliko cerkev z bazilikalnim tlorisom v Lateranu. Podobno je zgradil tudi cerkev svetega Petra v Rimu, v Antiohiji, nasproti na novo zgrajene cesarske palače, je postavil veliko oktagonalno cerkev z zlato kupolo, v Jeruzalemu je zgradil cerkev Božjega groba. Pozneje so se jim pridružile še bazilike v Milanu in Trierju. Ob tem so lahko vsi videli, da je cesar kristjan, ki gradi cerkve in podpira krščanske duhovnike. Z vsem tem je na nek način zmedel aristokrate in poganske učenjake, ki jim ni bilo treba vedeti kakšni veri pripada cesar (A. Alföldi, *The Conversion of Constantine and Pagan Rome* (Oxford: Clarendon Press, 1948), 69). Ta nejasnost tudi odseva duha poznega poganstva. Ljudje niso več vedeli, kaj so bogovi, koliko jih je, zato so se zatekali k izrazom kot so božanstvo, božanskost ali celo bog. Toda za Konstantina Apolon in Jezus nikoli nista bila en in isti Bog (*Histoire du christianisme II* zv. (Pariz: Desclée, 1995), 201). Konstantin je tudi računal, da bodo škofoje opravljali vlogo izključnih sodnikov in razsodnikov v sporih med kristjani in celo med kristjani in nekrstjani. Škof, ki je že bil božji razsodnik glede grehov vernikov, je tako postal razsodnik celotne lokalne skupnosti. Poleg tega je preko cerkvenih skupnosti potekala cesarska oskrba s hrano in oblačili za revne.

Nepričakovan preobrat

Konstantina je leta 337 zamenjal sin Konstancij II, ki je prepovedal žrtvovanja in nato nečak Julijan, leta 361, ki se je vrnil k poganstvu, zato mu je v zgodovini ostalo ime Odpadnik. V tistem času je bila še možnost, da prevlada poganstvo, toda do tega ni prišlo. Leta 363 sta klana, ki sta postavljala cesarje, po oklevanju le izbrala krščanskega vladarja, najprej Jovijana, ki je kmalu umrl in nato Valentinijana. Razlogi za izbiro so bili različni. V bistvu je vojska postavljala cesarja. Ob Jovijanovi izvolitvi so oficirji Konstancijeve vojske zahtevali, naj bo cesar iz njihovih vrst, oficirji Julijanove vojske (Galci) pa, naj bo njihov. Izbira cesarja je postavila pot za prihodnost.

Valentinianu je sledil sin Gracijan, ki je bil tudi kristjan. Ta pa je pripravil pot pobožnemu Teodoziju, vojaškemu poveljniku iz Španije.

V ozadju je vse bolj težko shajalo sobivanje poganstva in krščanstva. Razloge za to gre iskati tudi v globokih razlikah med religijama. Poganstvo je bilo bolj samostojno, krščanstvo odprto k oznanjevanju in ekskluzivnosti. Poleg tega so imeli škofje velik vpliv pri cesarju. Vsekakor pa je pri odvijanju dogodkov močno posegla skrita previdnost, ki se je razodevala kot moč krščanskega Boga. Žal, je tri ali štiri stoletja pozneje azijske in afriške province, v katerih je bilo krščanstvo najdlje prisotno in razširjeno, povsem preplavila muslimanska vera.

Teodozij je izhajal iz krščanske družine, vendar je bil krščen šele leta 380, malo pred tem, ko je zasedel prestol, star 33 let, ker je takrat hudo zbolel. Zato pa je bil v ostalih letih pod ostro kritiko tedanjih škofov, zlasti Ambroža v Milanu. Dvakrat se je moral ukloniti hudi pokori, da ga je škof pripustil k obhajilu. Ob tem je treba še poudariti Teodozijevo skrb za pravo vero. Tako kot Konstantin, se je tudi on boril proti arijanstvu, ki je bilo močno prisotno, zlasti še med germanskimi plemeni. Marsikje so se arijanci povezali s pogani proti pravovernim katoliškim kristjanom. Teodozij je sklical koncil v Carigradu, leta 381, na katerem so zavrnil zmotno apolinarizma in dodali Nicejski veroizpovedi stavek: »in njegovemu kraljestvu ne bo konca«, s čimer so poudarili, da bo hipostatično zedinjenje *Logosa* s človeško naravo v Kristusu večno ostalo (DS 150). Teodozij je postopoma odstranjeval pogansko miselnost in poudarjal pomen krščanstva. V tej smeri je tudi »zagrešil« uničenje gigantskega Sarepeuma v Aleksandriji okoli leta 392 (G. Fowden, *Politheist religion and philosophy v: Cameron – Garnsey (ur.), Cambridge Ancient History* 13 zv., 538-560).

Mrzla reka

Na koncu 4. stoletja, 5. in 6. septembra 394, se je zgodil še drugi pomembni dogodek, ki je zagotovil popolno in dokončno zmago krščanstva v rimskem cesarstvu (O. Seeck, *Geschichte des Untergangs der antiken Welt* 5 zv. (Berlin, 1913), 251-257). O tem obstaja veliko sporov in v antični in srednjeveški književnosti (R. Bratož, »Bitka pri Frigidu v izročilu antičnih in srednjeveških avtorjev«, *Zgodovinski časopis* 48 (1994), št. 1, 5 - 45). V bistvu je šlo za dopolnitev oziroma praktično uveljavitev tega, kar se je začelo z zmago pri Milvijskem mostu na začetku stoletja in še malo pred tem, ko se je prenehalo preganjanje kristjanov. Dogodek ima vsekakor veliko večji pomen, kot poskus kakšnega vojaškega **puča** v cesarstvu. Cesar Teodozij, ki se je nastanil na Vzhodu, je oblast nad zahodnim delom zaupal so-cesarju, svojemu svaku. Njemu je postavil v pomoč germanskega poveljnika Arbogasta. Tedaj je v cesarstvu primanjkovalo vojakov in so najemali male germanske vladarje in njihove vojščake. Ti so bili pogani ali pa arijanci in na nek način bližji rimskim poganom, kot pravovernim katoličanom. Arbogast je bil ambiciozen človek in pogani. Znebil se je mladega vladarja in postal vrhovni poveljnik. Ker je bil tujec, je potreboval marioneto na vladarskem prestolu, preko katere bi izvajal oblast. V ta namen je izbral učenega visokega uradnika po imenu Evgenij.

To pa ni moglo iti mimo rimske aristokracije, ki se je še vedno nagibala k poganskim navadam in češčenju. Teodozij je bil kristjan, rimski senat pa so vodili po večini pogani. Malo pred tem je senat skušal odpraviti nekatere proti poganske ukrepe prejšnjega cesarja, a je bil zakon zavrnjen. Arbogastova povezava z Evgenijem pa je prinesla novo upanje, da bodo potrdili ukrepe za obnovo poganske vere. Evgenij je bil sicer kristjan, vendar neopredeljen, da je sprejel te ukrepe. V Rimu so znova vzcvetela češčenja in obredi na čast bogovom, templji so dobili nazaj bogastvo, ki so jim ga pobrali in dali cerkvam. Arbogast je obljubil, da bo predelal katedralo milanskega škofa Ambrozija, kjer je svetnik zagovarjal krščanski nauk, v konjušnico.

Arbogast je zaprosil Teodozija, naj sprejme Evgenija kot so-cesarja. Toda doživel je zavrnitev. Od tedaj sta se obe strani pripravljali na vojno, napovedoval se je spopad za oblast in za prihodnost, boj za življenje in smrt med poganstvom in krščanstvom. Evgenij in njegov tabor sta bila še toliko bolj navdušena, ker je imel dar prerokovanja in je napovedal zmago. Tudi Teodozij se je pripravljaj. Iz Konstantinopola je poslal v Egipt vprašati puščavnika Janeza iz Likopolisa, ki je že 48 let prebival v votlini stran od sveta, ta pa je napovedal zmago Teodoziju.

Ta spopad je spodbudil tudi Teodozijevo odločitev iz 8. novembra 392, ko je za vselej prepovedal žrtvovanje in poganske kulte. Prepovedal je tudi prižiganje kadila in druge poganske navade po domovih. Veyne ugotavlja, da je ta prepoved manj prispevala k zatonu poganstva leta 392, kot poraz poganske vojske na bojnem polju leta 394. V bistvu je bilo treba prepoved potrditi še z vojaško zmago (Veyne, 108). Pogani so pred bitko, kot pravi sveti Avguštin, nedaleč od bojnega polja proti Teodoziju in njegovemu Bogu posvetili kipe Jupitra s strelo v roki (A. Avguštin, *De civitate Dei*, V, 26, 2). Veyne pravi, da je to bolj malo verjetno, zdi se pa bolj mogoče nekaj drugega, in sicer, da so pogani poškodovali Konstantinove portrete na slavaloku v Rimu, ko so se odpravljali na bitko pri Mrzli reki, na Vipavsko (Veyne, 108). Avguštin poroča tudi o silovitem vetru z Balkanskega polotoka, da so se kopja poginov obrnila proti njim samim. O tem govori tudi poganski pesnik Klavdijan, vendar ta čudež pripiše Eolu, bogu vetrov (Klavdijan, *O Honorijevem tretjem konzulatu*, 96-98).

Teodozij je po bitki pri Mrzli reki odšel v Oglej, od tam pa v Milan, kjer je 17. januarja 395 umrl. Pri tem je zanimiv njegov odnos z milanskim škofom Ambrozijem. Pred bitko je njune odnose obremenjevalo to, da se Ambrozij ni jasno postavil na stran Teodozija, čeprav tudi Evgenija ni podpiral in se je umaknil iz Milana, da se ne bi srečal z njim. Po bitki pa je takoj navezal stike s Teodozijem. Ob Ambrozijevem obisku v Ogleju je cesar, podobno kot leta 391, ko se je pokoril zaradi pokola v Solunu, pokleknil pred škofa in se mu zahvalil za molitve v trenutkih hude preizkušnje (Paulin, *Vita Ambrosii* 31,4-5). Zanimiv je tudi prikaz bitke in samega Teodozija v Avguštinovem delu *O Božji državi* 5,26, ki je nastala dve desetletji po Teodozijevi smrti. V skladu s svojo vodilno idejo o Božji previdnosti, ki vodi človeštvo skozi zgodovino, Avguštin predstavi Teodozija kot krščanskega cesarja, ki je ves čas sledil ukazom Božje volje. To je pokazal zlasti ob treh ključnih dogodkih njegove vladavine: v vojni proti Maksimu, proti Evgeniju in pri pokolu v Solunu. Avguštin poroča tudi o dogodkih po bitki proti Evgeniju, in sicer po pričevanju njegovih vojakov. Cesar je odstranil Jupitrove kipe in se ni maščeval nad nasprotniki, kot so to storili nekateri drugi vojskovodje. Ni dovolil, da bi se po vojni nadaljevalo osebno sovraštvo. Verjetno je bil za tako ravnanje in zakon o amnestiji v marsičem zaslužen milanski škof Ambrozij. Rajko Bratož pravi, da je epilog te državljanske vojne, zaradi globoko krščanskega zadržanja cesarja Teodozija in zaradi posebnih okoliščin z Božjim posegom ter velikega vpliva pomilostitvi naklonjenega škofa Ambrozija, dobil morda najbolj civilizirane poteze v vsej zgodovini državljanskih vojn v rimski državi (R. Bratož, 39).

Poraz pri Mrzli reki je pomenil smrtni udarec poganskemu svetu, ki se ni v celoti nikoli več pobral. Krščanstvo je postalo državna religija. Okrog leta 400 je bilo že prepovedano častiti bogove. Nekateri so vztrajali pri svojem prepričanju, drugi so se raje spreobrnili. Pripadniki višjega razreda so hitro začutili, da kristjani uživajo podporo pri cesarju in da ta posluša zlasti škofo. Ti so se kmalu znašli pri vzvodih oblasti. Na Vzhodu se je še ohranjala stara poganska kultura, nekateri izobraženci, ugledni ljudje in ponekod celi kraji so še cela stoletja ohranili zvestobo poganstvu. Kristjani pa tega niso postavljali v ospredje. Tiho so sobivali, čeprav je oblast pripadala kristjanom.

Zaključek: O krščanstvu in zgodovini

Na kratko smo se sprehodili ob nekaterih dejstvih, ki so zaznamovala tek zgodovine v 4. stoletju in so povezana tudi z našimi kraji, zlasti z bitko pri Mrzli reki. Zanimal nas je vpliv cesarjev Konstantina in Teodozija na razvoj krščanstva kot največje svetovne religije in njegovega doprinosa v času zatona antične poganske civilizacije. Pri obeh cesarjih smo mogli opaziti njuno trdno prepričanje in zaupanje v moč vere, ki je temeljila na Božji resnici in človekovi izpolnitvi. Oba sta smatrala krščanstvo kot močan povezovalni element v državi in svetovni ureditvi. Kako je bilo zahtevno biti kristjan na takem položaju in v tedanjih razmerah, si lahko predstavljamo. V tem moremo razumeti Konstantinovo odlaganje krsta in Teodozijevo pokoro po nekaterih krutih vojaških posegih. Veliki škof Ambrozij, ki je bil pred tem pomemben državni upravnik, je zahteval jasno moralo in pokoro za storjene grehe. Temu se je pokoraval tudi sam cesar. Sveti Avguštín je nekaj let kasneje predstavil pogled na zgodovino v luči Božje previdnosti. Pri tem pa je zlasti Konstantin, kot modri vladar, dopuščal pogansko religijo, čeprav je bil sam kristjan. Tudi Teodozij je zagovarjal tolerantnost, vendar je bil tedaj mnogo bolj zaostren idejni spor med dvema pogledoma na svet in na Boga.

Ko se danes nekako podira tek civilizacije, ki sta jo začrtala prav onadva in veliki škofje v tedanjem času, smo poklicani k premisleku v luči te izkušnje. Marsikaj nam bo povedala zgodovina, tako glede celovite opredelitve za Boga Jezusa Kristusa in življenje po njem, kot tudi odprtost do drugače mislečih in ovrednotenje družbenega ter osebnega doprinosa krščanstva. To je dalo pečat svetovni zgodovini in pri tem naredilo mnogo napak. Vendar pa nihče drugi ni predstavil take ravni človeškosti in odnosov v skupnosti ter miselne jasnosti. Zato se upravičeno postavlja vprašanje, če bo krščanstvo sposobno zopet postati kvas in elita človeškosti, da se bo ponovno podalo v rojevanje civilizacije. Če ne, bo na njegovo mesto prišla druga, bolj preprosta oblika vere in življenja, tudi z manjšo kvaliteto človeškega bivanja in dostojanstva.

O avtorju:

Dr. Primož Krečič se je rodil 7. marca 1961 v Postojni, otroštvo je preživel v domači vasi Vrhpolje, kjer je obiskoval prve razrede osnovne šole, druge pa v Vipavi. Gimnazijo je obiskoval v Malem semenišču v Vipavi, ob tem pa je opravljal razredne izpite na Gimnaziji Moste v Ljubljani. Študiral je na Teološki fakulteti v Ljubljani, kjer je leta 1985 diplomiral.

Po opravljenem študiju se je posvetil pastoralnemu delu in bil kaplan v Kopru ter Postojni, tri leta je bil tudi urednik in novinar pri reviji Ognjišče ter Radio Ognjišče. V letih 1992-1994 bil na podiplomskem študiju v Rimu na papeški univerzi Gregoriana in ga zaključil z magisterijem iz dogmatične teologije. Leta 2000 je bil imenovan za duhovnega voditelja v Bogoslovnem semenišču v Ljubljani, obenem se je še naprej ukvarjal z rusko teološko mislijo in pripravil disertacijo z naslovom Ontologija ljubezni pri S. N. Bulgakovu. Od leta 2006 je predavatelj na katedri za

dogmatično teologijo na Teološki fakulteti. Objavlja v različnih revijah: Božje okolje, Družina, Ekumenski zbornik, Emzin, Communio, Cerkev in sedanjem svetu. Posveča se vprašanjem ruske

in slovanske duše ter kulture. Bil je med pobudniki prve proslave o Teodozijevi bitki leta 1994. V letih 2009 in 2010 je pisal poljudno strokovne uvodnike v tednik Družina. Predava študentom, klubom izobražencem, nagovarja starše in vernike, sodeluje pri ekumenskih srečanjih, še posebno so mu blizu mladi z vso njihovo problematiko in upanjem.

